

ARCHEOLOGIA TECHNICA 35/2024

eISSN 2788-3817

<http://archeologiatechnica.cz>

OD LICHTENŠTEJNSKÉ ŽELEZÁRNY K NÁRODNÍ KULTURNÍ PAMÁTCE 40 LET OD ZPŘÍSTUPNĚNÍ PAMÁTKY VEŘEJNOSTI A 10 LET OD ZAPSÁNÍ NA SEZNAM NÁRODNÍCH KULTURNÍCH PAMÁTEK ČESKÉ REPUBLIKY

Ondřej Merta

Dostupné online:

<http://archeologiatechnica.cz/node/401>

DOI: 10.61574/AT.2024.37

Citace článku:

Merta, O. 2024: Od lichtenštejnské železářny k národní kulturní památce
40 let od zpřístupnění památky veřejnosti
a 10 let od zapsání na seznam národních kulturních památek České republiky.
Archeologia technical 35, 37–59.

Archeologia technica

Archeologia technica je odborným recenzovaným periodikem předkládajícím příspěvky spojené se „zkoumáním výrobních objektů a technologií archeologickými metodami“, průmyslovou archeologií i praktickými experimenty. Poskytuje prostor pro publikování a diskusi problematiky spjaté s archeologickými výzkumy technických a technologických zařízení, dokumentací a záchranou průmyslového dědictví a seznamování s výsledky praktických experimentů prováděných v rekonstrukcích starých výrobních zařízení. Publikujeme též kratší zprávy o vybraných výrobních objektech, výrobních technologiích z nejrůznějších časových období, ale i dalších tematicky souvisejících aktivitách.

Tricáté páté číslo Archeologie techniky začíná dle našeho dobrého zvyku opět článkem věnovaným železářské problematice – Roman Mikulec provedl vyhodnocení nálezu celku získaného při zatím posledním archeologickém výzkumu raně středověké železářské dílny v Moravském krasu. O výzkumu mladohradištní huti byla podána na stránkách Archeologie techniky informace již nedlouho po jeho provedení (AT 11, s. 33–42, David a Jiří Mertovi), autor nynějšího textu se však soustředil na detailní popis a vyhodnocení získaného archeologického materiálu tvořeného poměrně solidním množstvím technické i běžné keramiky, reprezentantů různých typů strusek, dvojice sekerek a dokonce jednoho finálního výrobku huti – poloviny naseknuté železářské lupy. Autorský kolektiv tvořený Karlem Pročkou, Karlem Malým a Petrem Hrubým představuje fragment mlecího kamene rudního mlýna z řečiště Vrchlice, prvního a zatím jediného svého druhu v kutnohorském rudním revíru. Hynek Zbranek informuje o izolaci historických vodojemů v Brně na Žlutém kopci zajišťováním, zachyceném jednak v dochované stavební dokumentaci, jednak přímo na místě v rámci rekonstrukčních prací. Pisatel předmluvy přispěl k obsahu čísla časopisu textem věnovaným Staré huti u Adamova alias Františčině huti. Tentokrát však ne pravidelným železářským experimentům, prováděným v areálu huti již od roku 1994, ale historii unikátní památky a to zejména její části spjaté s rekonstrukčními pracemi předcházejícími zpřístupnění expozice železářství v budově Kameňáku v roce 1984, ale i v období následujícím. Další autorský kolektiv – Michael Lebsak, Jan Petřík, Libor Petr a Martina M. Konečná, pod vedením prvně zmíněného, představuje předběžné výsledky geoarcheologického průzkumu lokalit na Dražanské vrchovině, který by se mohl vyvinout v závažnější projekt a vložit důležitý kamínek do mozaiky výzkumu raně středověkého železářství v Moravském krasu. Poslední text čísla 35 z pera Pavla Malíka, Radka Mišance a Michala Zezuly přibližuje zjišťovací archeologický výzkum uhelného dolu č. X alias dolu Jindřich v Moravské Ostravě provedený v roce 2018. Musíme, bohužel, vzpomenout odchodu Martina Baráka, našeho kamaráda, kolegy taviče, šikovného fotografa, ale i člověka, díky němuž a jeho úsilím vznikl web Archeologie techniky i web věnovaný aktivitám na Staré huti u Adamova – starahut.com. Martin nás opustil

Martin Barák (3. září 1971 – 26. června 2024)

v nedožitých padesáti třech letech 26. června 2024. Chtěl bych toto číslo věnovat jeho památce.

Archeologia technica je odborným recenzovaným periodikem předkládajícím příspěvky spojené se „zkoumáním výrobních objektů a technologií archeologickými metodami“, průmyslovou archeologií i praktickými experimenty. Rádi bychom poskytovali prostor pro publikování a diskusi problematiky spjaté s archeologickými výzkumy technických a technologických zařízení, dokumentací a záchranou průmyslového dědictví a seznamování s výsledky praktických experimentů prováděných v rekonstrukcích starých výrobních zařízení. Kromě obsáhlejších příspěvků jsou přijímány též kratší zprávy o vybraných výrobních objektech, výrobních technologiích z nejrůznějších časových období, ale i dalších tematicky souvisejících aktivitách. Další informace pro autory jsou uvedeny na webu Technického muzea v Brně www.tnbrno.cz. Doporučili bychom Vaší pozornosti i stránky www.starahut.com, kde je možné nalézt jak starší publikace Archeologia technica ve formátu pdf, tak informace o akcích pořádaných Technickým muzeem v Brně na poli starého železářství. A v neposlední řadě web tohoto periodika i tradiční stejnojmenné odborné konference, jehož adresa zní archeologiatechnica.cz.

Za redakční radu Ondřej Merta

Obsah

Habrůvecká Bučina – vyhodnocení materiálového souboru <i>Roman Mikulec</i>	3
Nález mlecího kamene z Rudního mlýna v řece Vrchlici (k. ú. Kutná Hora) <i>Karel Pročka – Karel Malý – Petr Hrubý</i>	24
Zajímavosti vodojemů na Žlutém kopci v Brně v archeologických pramenech <i>Hynek Zbránek</i>	29
Od Lichtenštejnské železářny k národní kulturní památce 40 let od zpřístupnění památky veřejnosti a 10 let od zapsání na seznam Národních kulturních památek České republiky <i>Ondřej Merta</i>	37
Landscape history and ecological change of the Drahany Highlands (Czech Republic) in the Medieval and Early Modern periods: Preliminary results from geoarchaeological surveys <i>Michael Lebsak – Jan Petřík – Libor Petr – Markéta Martina Kopečná</i>	60
Zjišťovací archeologický výzkum dolu č. X / Jindřich v Moravské Ostravě <i>Pavel Malík – Radek Mišanec – Michal Zezula</i>	66

OD LICHTENŠTEJNSKÉ ŽELEZÁRNY K NÁRODNÍ KULTURNÍ PAMÁTCE

40 LET OD ZPŘÍSTUPNĚNÍ PAMÁTKY VEŘEJNOSTI A 10 LET OD ZAPSÁNÍ NA SEZNAM NÁRODNÍCH KULTURNÍCH PAMÁTEK ČESKÉ REPUBLIKY

Ondřej Merta

V letošním roce jsme si připomenuli výročí čtyřiceti let od zpřístupnění „Expozice železářství – vývoj železářství ve střední části Moravského krasu“ v objektu Kameňáku, modelárny lichtenštejnské železářské huti v Josefově u Adamova, dnešní Staré huti u Adamova.¹ Tento počín v podstatě ukončil proces rekonstrukce objektů huti, i když původní plány byly velkorysejší. Uběhlo také deset let od zařazení vysoké dřevouhelné pece, a objektu Kameňáku na seznam národních kulturních památek České republiky. Předložený text stručně shrnuje historii této významné technické památky, přináší krátký popis jednotlivých částí areálu a o něco podrobněji se věnuje tomu, co zpřístupnění expozice předcházelo, a též tomu, co následovalo.

Klíčová slova: Morava – železářství – železářská huť – technická památka – Liechtenštejnové – Adamov – Josefov – Technické muzeum v Brně – rekonstrukce

FROM LICHTENSTEIN IRONWORKS TO NATIONAL CULTURAL MONUMENT - 40 YEARS SINCE THE MONUMENT WAS OPENED TO THE PUBLIC AND 10 YEARS SINCE IT WAS LISTED AS A NATIONAL CULTURAL MONUMENT OF THE CZECH REPUBLIC

This year we commemorated the fortieth anniversary of the opening of the „History of ironmaking - the development of ironmaking in the central part of the Moravian Karst“ in the building of Kameňák, the pattern house of the Liechtenstein ironworks in Josefov by Adamov, today's Stará huť u Adamova. This venture essentially ended the process of reconstruction of the smelter buildings, although the original plans were much more generous. At the same time, ten years have passed since the listing of the blast furnace and the Kameňák building on the list of national cultural monuments of the Czech Republic. The text presented here briefly summarises the history of this important technical monument, gives a short description of the individual parts of the site and goes into a little more detail about what preceded and followed the opening of the exhibition.

Keywords: Moravia – iron production – ironworks – technical monument – Liechtensteins – Adamov – Josefov – Technical Museum in Brno – reconstruction

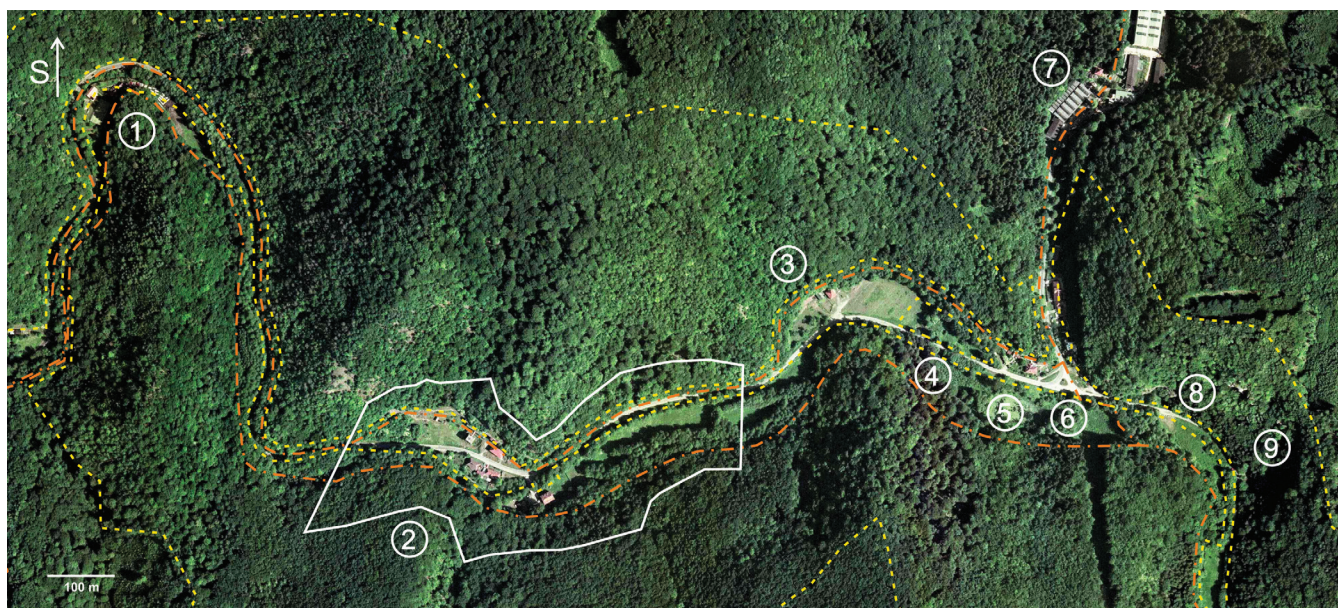
Na jaře 2024 uběhlo již čtyřicet let od doby, kdy se tzv. Kameňák stal další veřejnosti zpřístupněnou technickou památkou ve správě Technického muzea v Brně. Vstup prvních návštěvníků do budovy bývalé modelárny lichtenštejnské železářské huti v Josefovském údolí v Moravském krasu zakončil rekonstrukci relikvů hutnického areálu. V mnoha ohledech se nepodařilo naplnit původní plány, otevřely se však i nové možnosti a v uplynulém období bylo provedeno množství udržovacích prací.

ŽELEZÁŘSTVÍ V MORAVSKÉM KRASU

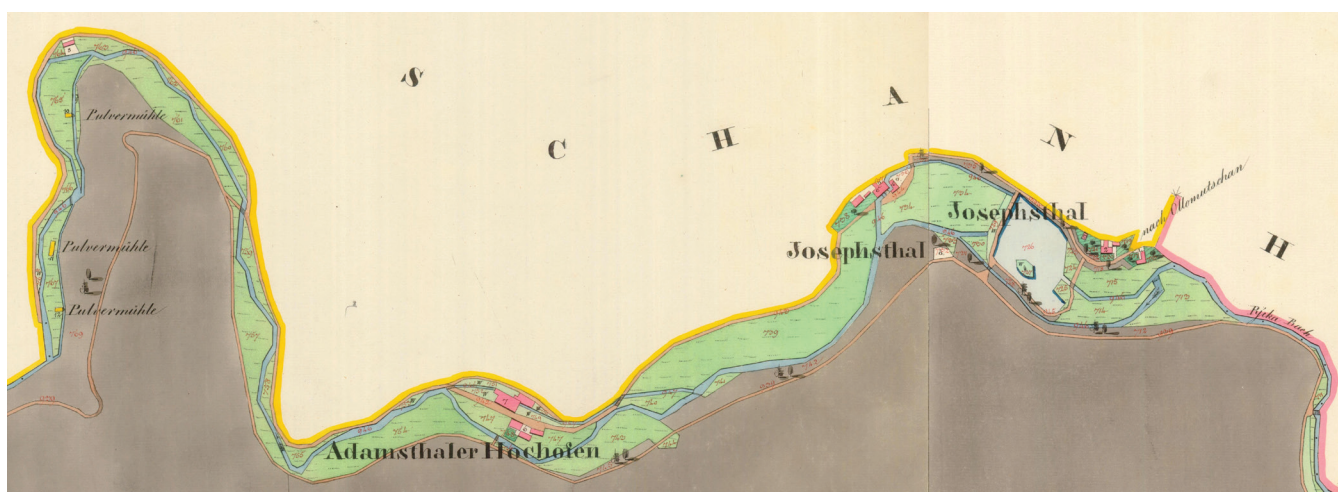
Střední část Moravského krasu je starým a významným železářským centrem s tradicí sahající snad až do halštatského období, do 6. století před naším letopočtem. Do tohoto období jsou datovány nálezy pocházející z Byčí skály. Mezi mnoha dalšími předměty zde bylo Jindřichem Wanklem v 70. letech 19. století nalezeno i kovářské nářadí, kovářský i železný hřivny.² Místa produkce železa halštatského stáří se však v krasu nalézt nepodařilo a je nejspíše zapotřebí je hledat v tehdejší osídlené krajině.

¹ K pojmenování nynější Staré huti u Adamova – používaný název je novotvarem. Na mapách je možné vidět Adamsthaler Hochofen, Franziskahütte, Schmelzhütte, Hochoffen, Železná huť, V. Grolich zmiňuje též název Carlsthaler Hochofen (Grolich 1970). V některých případech byl použit chybný název Františkova huť – nejspíše dle příkladu Adamova, Josefova, Karlova (Adamsthal, Josefthal, Karlsthal), tedy mužských jmen inspirovaných rodinou majitelů, příslušných vládnoucích knížat. U Františky je pravděpodobné pojmenování vysoké pece, vztažené na celou huť (plán z roku 1852).

² K problematice Byčí skály jako důležité archeologické i speleologické lokality Oliva 2015.

Obr. 1: Památková rezervace o rozloze 11,9 ha leží na katastrech obcí Babice nad Svitavou (okres Brno–venkov), Adamov (okres Blansko) a Olomučany (okres Blansko). Budovy se od roku 2000 nalézají na katastru Adamova, neboť došlo k jeho rozšíření Josefovským údolím. Území památkové rezervace je obklopeno Národní přírodní rezervací Býčí skála. Hranice katastrů oranžově, NPR žlutě, památkové rezervace bíle. 1 – prachové mlýny, 2 – železářská huť, 3 – Althamr, poté mlýn a pila, 4 – zaniklý rybník, 5 – současný rybník, 6 – stanoviště sklářské huti, 7 – učňovské středisko Adastu, 8 – vývěr Křtinského potoka, 9 – jeskyně Býčí skála

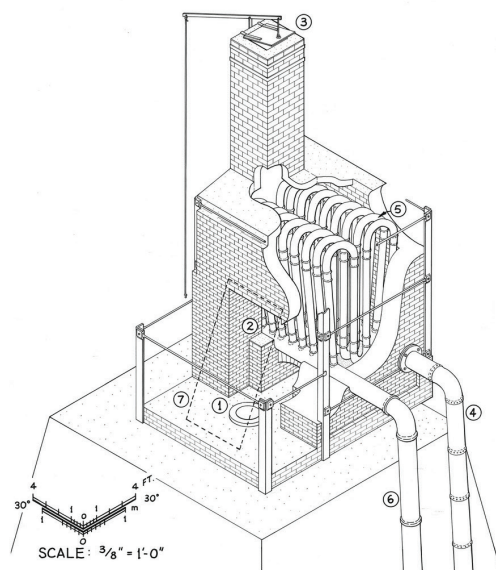

Obr. 2: Stará huť u Adamova – Adamsthaler Hochofen na císařském otisku stabilního katastru z roku 1826, Babice nad Svitavou. Vlevo patrné prachové mlýny, vpravo mlýn a pila na místě Althamru, nyní zaniklý rybník a skupina domů, z nichž některý mohl být olomučanskou sklárnou. Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru. www.cuzk.cz

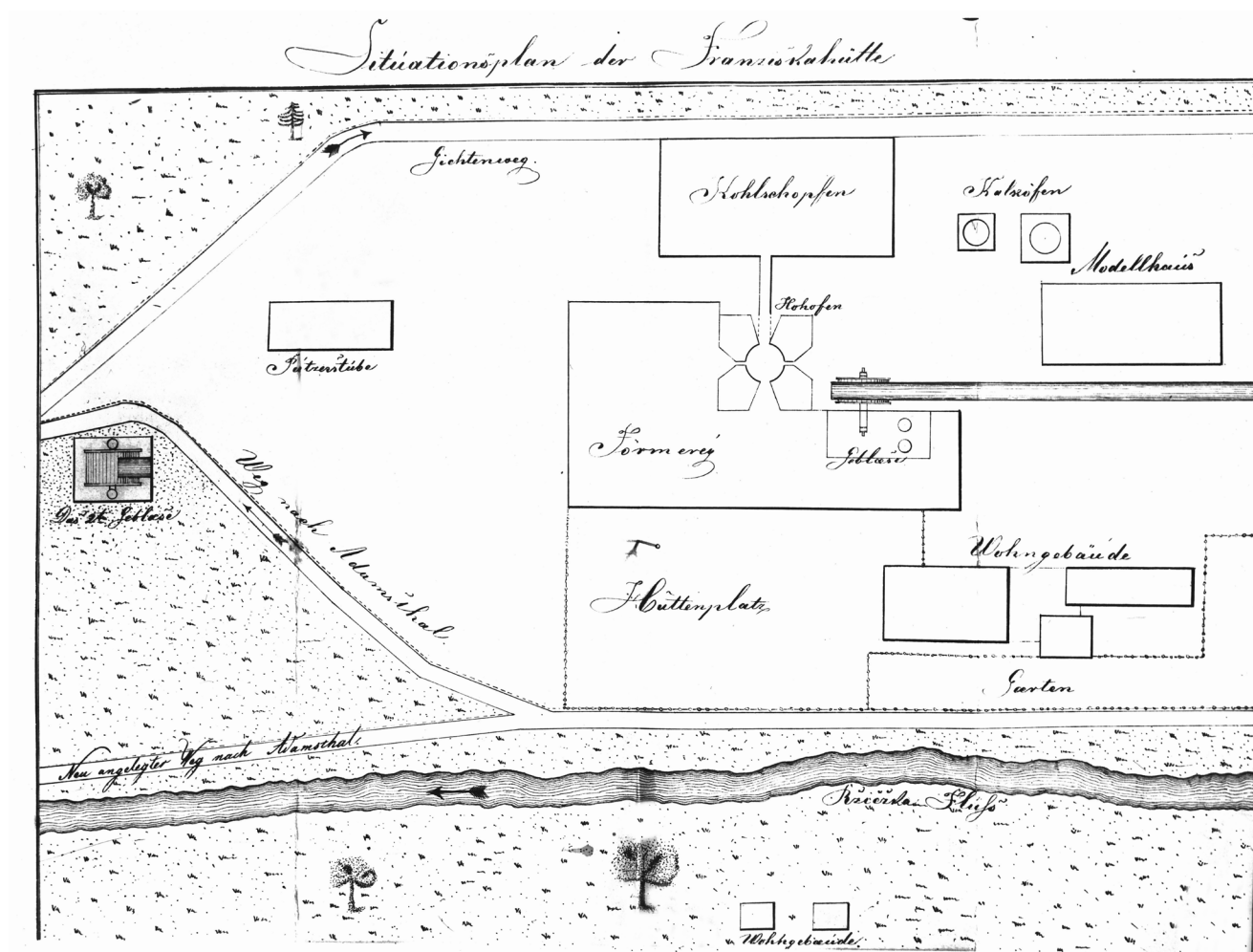
Největšího rozmachu se dle našeho současného stavu poznání železářství ve zdejší oblasti dočkalo až v období formování Velkomoravské říše, v období jejího trvání a poté po krátké odmlce znovu až do přelomu 11. a 12. století, kdy zde pracovaly desítky hutí s nevelkými kusovými pecemi zpracovávajícími, jak jinak, místní rudy. Produktem tzv. přímé výroby byla železná houba, která byla následně kovářsky zpracovávána. Dřevěné uhlí, sloužící jako palivo, se získávalo pálením dřeva z okolních lesů v milířích.

Raně středověkou produkci na náhorních plošinách vystřídala v období vrcholného středověku výroba v hamrech, situovaných na místních vodotečích – Punkvě, Svitavě a Křtinském potoce, využívající k dmýchání potřebného vzduchu do pece a k pohonu hamerského kladiva vodního kola. První známý hamr (Althamr) zde pracoval již v 15. století v údolí Křtinského potoka, další vznikl v 60. letech 16. století v místě dnešního Adamova, dříve nazývaného Hamry.³ Podle dochovaných pramenů zde již roku 1632 stála vysoká pec a osada získala jméno Adamsthal – Adamov. Huť krátce pracovala se dvěma vysokými pecemi.

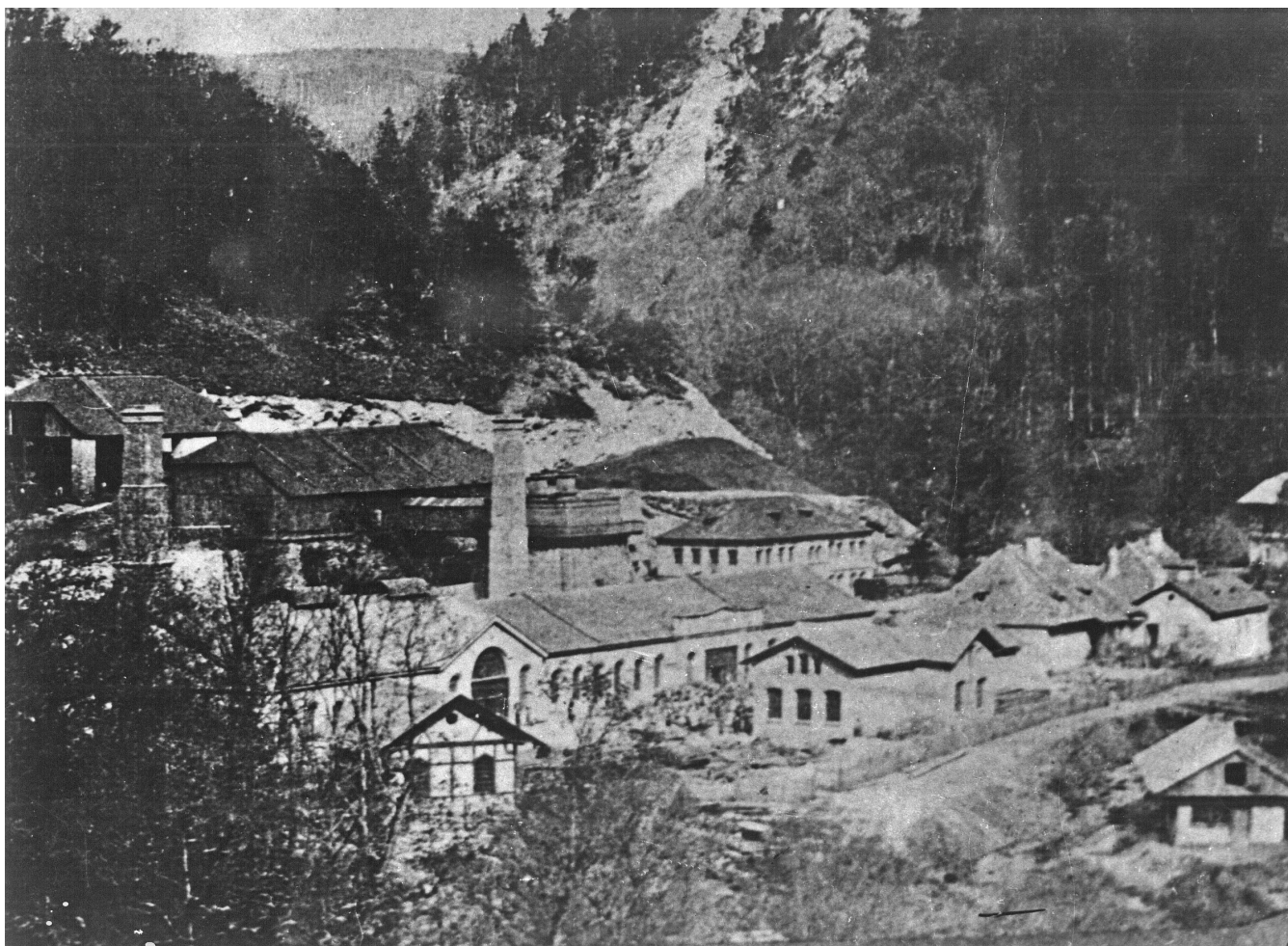
³ K raně středověkému železářství střední části Moravského krasu viz. Souchopová 1986, 1995; Souchopová – Stránský 2011. K období vrcholného středověku Souchopová et al. 2002.

Obr. 3: Obraz ze soukromé sbírky, jehož autorem je brněnský malíř Franz Anton Feilhammer (1817–1888), zachycuje josefovskou vysokou pec s ohřívacem větru lišícím se od nástavby stejného účelu zachycené na fotografiích huti z pozdějšího období (obr. 5). Ohříváč na malbě se podobá typu vyobrazenému na kresbě vpravo, použitému na peci z roku 1830 v Nassawango, Maryland, USA. Kresba Historic American Engineering Record, National Park Service, John. R. Bowie, Dianne M. Pohlsander

Obr. 4: Františkovská huť na situačním plánu z konce roku 1852 s určením funkce jednotlivých budov. Lichtenštejnský archiv ve Vídni, S 385 Adamov–Aloisov, hutní úřad 1850–1855

Obr. 5: Fotografie huti pořízená nejspíše v 60. letech 19. století zachycuje areál v období největšího stavebního rozkvětu. Archiv TMB

HUŤ V JOSEFOVSKÉM ÚDOLÍ

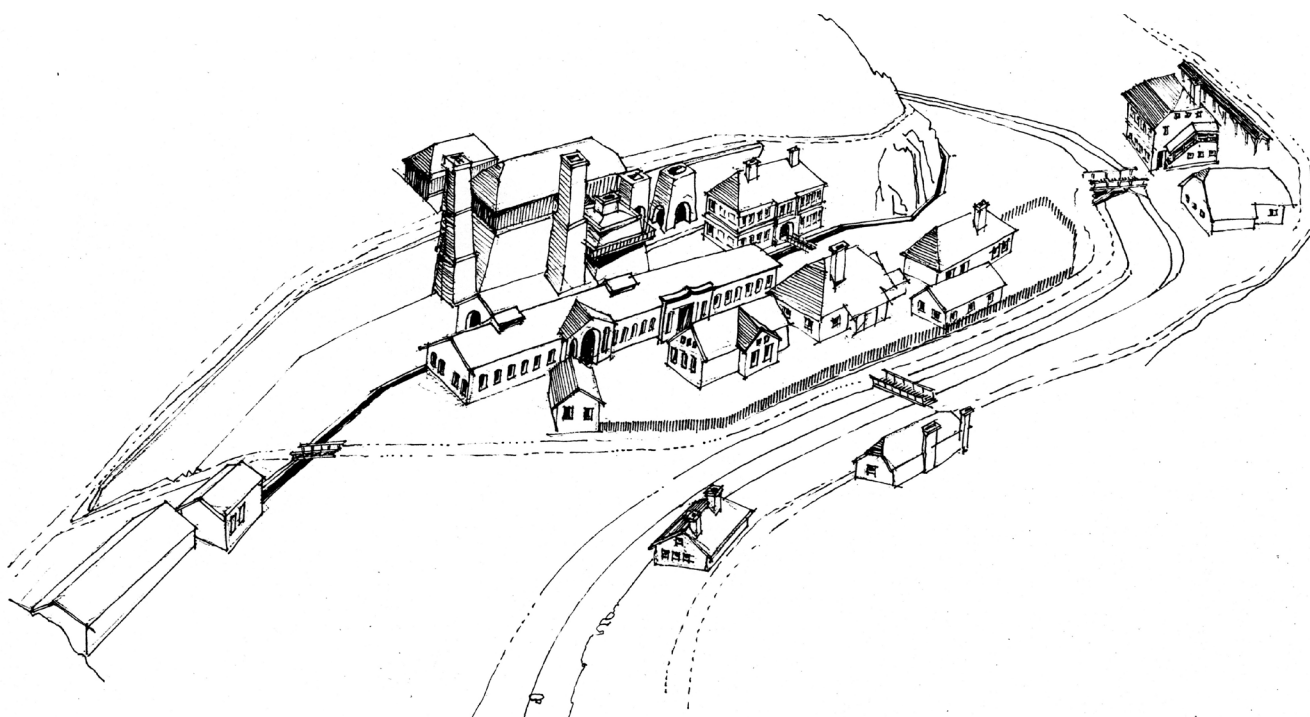
V období 30. či 40. let 18. století došlo k přesunutí vysoké pece do současné polohy v Josefovském údolí, v Adamově zůstaly zkujňovací hamry a další specializované provozy.

Nejčastěji zmiňovaným rokem vzniku josefovské části adamo-vského lichtenštejnského železářského podniku je rok 1746 za vlády knížete Jana Nepomuka Karla z Lichtenštejna (1724–1748, vládnoucího 1732–1748 – do roku 1745 v zastoupení), pokud se tak nestalo až za vlády jeho nástupce, podstatně slavnějšího Josefa Václava Karla (1696–1772, vládnoucí 1712–1718 a 1748–1772). Pec byla přesunuta blíže zdrojům železné rudy u Olomučan a Babic. Vyráběl se zde hlavně vojenský materiál, především dělové koule, granáty a hmoždířové bomby, ale i jiné zboží, například kamnové desky. Roku 1793 zničil požár většinu vybavení hutě v Josefovském údolí. Při následné rekonstrukci byla uplatněna některá technická vylepšení. Přesto byla v době napoleonských válek situace zdejších

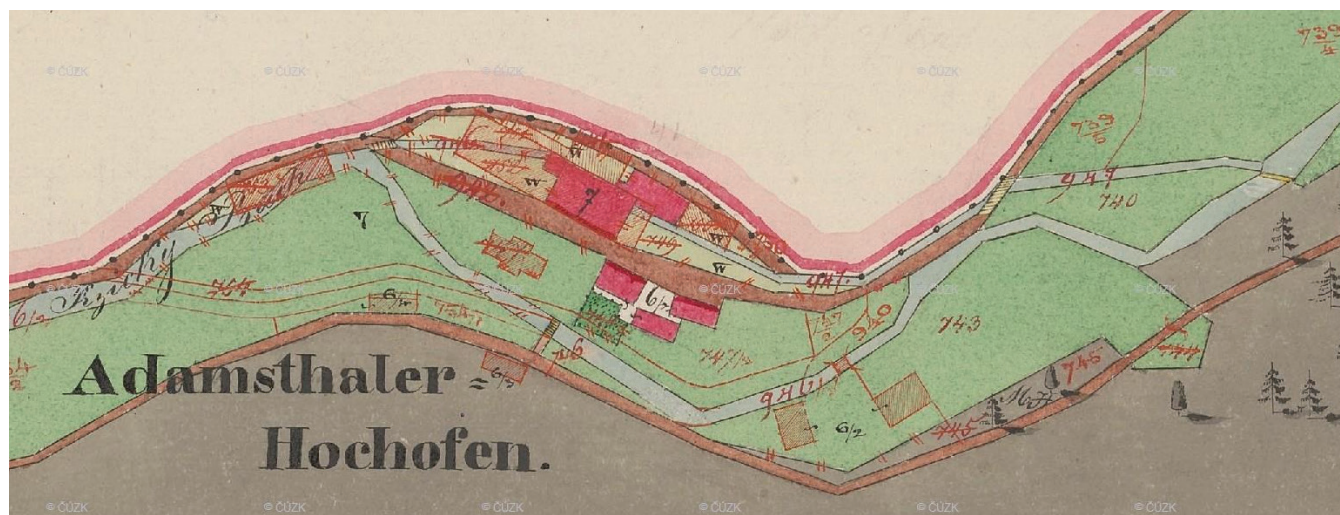
železáren tak nepříznivá, že bylo uvažováno o jejich zrušení. Od 40. let 19. století se v produkci huti zvyšoval podíl litiny, která byla v době nástupu industriální revoluce a s ní spojeného rozvoje strojírenského průmyslu žádaným zbožím. Opět byla přestavěna vysoká pec, zřízen ohříváč větru a postaveny dvě kupolové pece.⁴ V druhé polovině 40. let 19. století byl areál huti obohacen i o několik nových staveb. Vedle dříve postavených pěti obytných budov pro zaměstnance byla spolu s novou modelárnou (nynější tzv. Kameňák s expozicí) vybudována stylová hrázdná budova ve švýcarském stylu (Schweitzerhaus, Švýcárna), jež sloužila jako hostinec s cizineckými byty a měly zde být provozovány struskové lázně. Budova Švýcárny byla po roce 1850 pronajímána Lichtenštejnům jako výletní hostinec využívající rodící se turistický ruch střední části dnešního Moravského krasu.⁵

⁴ K historii huti detailně Kreps – Merta 1973.

⁵ V roce 1950 byla v ní soukromá hospoda zrušena a objekt byl upraven na bytové jednotky, poté zde byla výzkumná stanice Školního lesního závodu Vysoké školy zemědělské a lesnické v Brně (od roku 1994 nese název Mendelova zemědělská a lesnická universita v Brně). Následně pak v ní byly opět byty (Grolich 1995).

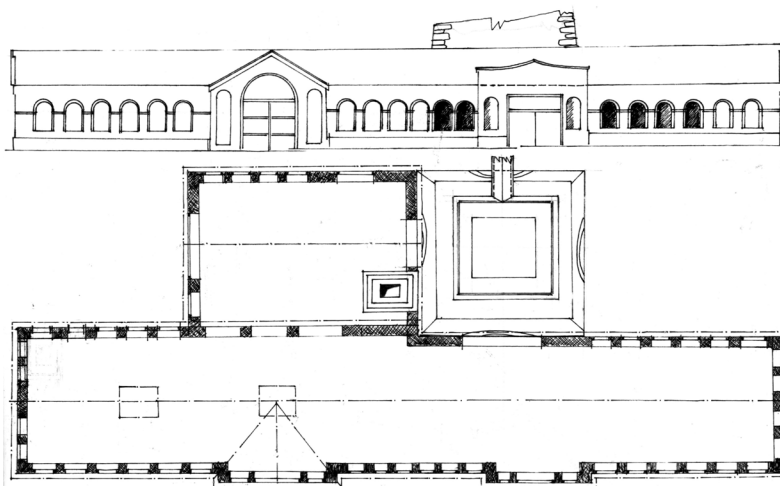

Obr. 6: Rekonstrukce objektů huti ve třetí čtvrtině 19. století na kresbě Jiřího Mertý

Obr. 7: Objekty huti na mapě stabilního katastru (Babice nad Svitavou) s reambulací z roku 1872 zachycující stavební změny i proměnu řečiště Křtinského potoka (Říčky). www.cuzk.cz

Obr. 8: Rekonstrukce vzhledu slévárny provedená společně s ostatními objekty huti jako podklad pro zhotovení modelu v měřítku 1:200 pro expozici železářství instalovanou v objektu bývalé modelárny – Kameňáku. Kresba Jiří Merta

V roce 1849 zprovozněná železniční trať z Brna do České Třebové umožnila snadnější dopravu výrobků, zároveň však předznamenala dobu, kdy bude snadné dopravovat rozličné suroviny na dlouhé vzdálenosti a nové železářské podniky budou situovány u zdrojů levnějšího minerálního uhlí. Huť měla stále větší problémy s opatřováním dřevěného uhlí i vhodné rudy a ceny výrobků narůstaly. Posledním příslovečným hřebíkem do rakve pak byla středoevropská hospodářská krize následující po krachu na vídeňské burze v roce 1873. V roce 1877 byla hutní část podniku v Josefovském údolí definitivně uzavřena.

Narůstající potíže huti vedly majitele k hledání východiska z problémů a roku 1862 došlo v Adamově k výstavbě nového strojírenského závodu. I tak však roku 1880 Jan II. (1840–1929, vládnoucí 1858–1929) pronajal podnik firmě Märky, Bromovský a Schulz na dobu 25 let a po uplynutí doby pronájmu ji prodal.

Nájemní smlouva z 24. 3. 1880 umožňovala nájemci zbořit dřevouhelnou vysokou pec v Josefově spolu s k ní patřící hutní

budovou a využít materiálů k přestavbě dosavadních či k výstavbě nových výrobních zařízení. Vybavení vysoké pece bylo rozprodáno, kamenný skelet hutního zařízení včetně dvou vápenných pecí v Josefově přestal být pro další majitele zajímavý. Vysoká pec se proměnila ve velmi pevnou kůlnu, zavážecí rampy a vápenné pece se pomalu rozpadaly. Kameňák byl příčkami rozdělen na deset skromných bytových jednotek (místností), část oken (ve východním a západním průčelí) byla zaslepena a budova byla opatřena trojicí komínů, tak aby každou z místností bylo možné vytápět. Jednotlivá podlaží, včetně půdy, měla vlastní přístup – v případě patra a půdy po můstcích. V roce 1929 byla do prostoru mezi Kameňák a dvojicí obytných domů přeložena silnička vedoucí předtím po břehu Křtinského potoka. Překryla část stržených staveb a zakryla stopy vodního náhonu ve východní části areálu.

V poválečném období vznikla v západní části areálu oplocená plocha, v níž byl umístěn sklad železných profilů vybavený i jeřábem.⁶

Obr. 9: Západní část areálu huti z poslední čtvrtiny 19. století zachycuje zaniklé objekty huti. Dochoval se pouze sklep, jehož vstup je vidět zcela vlevo. Při horním okraji fotografie je patrná součást romantickým ruin z počátku 19. století – brána, jež se zřítíla v poválečném období (další součásti romantických úprav viz. obr. 10 a 13). Archiv TMB

Obr. 10: Dochovaná část romantické zříceniny na ostrohu zakončujícím hřbet západně huti, 2016. Foto: Ondřej Merta

Obr. 11: Hostinec Švýcarská na fotografii z roku 1898. Archiv TMB

⁶ Změny vzhledu a funkce jednotlivých součástí areálu huti zachycují fotografie v archivu TMB, pořízené v období od šedesátých let 19. století až po současnost. Stavební vývoj huti je zpracován SHP z roku 1974 (Eliáš – Koběřská).

ZNOVUZROZENÍ HUTI

3. května 1958 byly všechny dochované relikt hutí zapsány na seznam kulturních památek. Nezadržitelný rozpad však zastavil až zájem probuzený v roce 1960 při příležitosti oslav nedoložené 600leté železářské tradice adamovského strojírenského závodu. V areálu došlo k prvním drobnějším úpravám, byl odstraněn porost na koruně velké pece a zrušena kůlna v jejím prostoru.

V 60. letech se zejména díky zájmu Františka Pišeka začaly prosazovat snahy o zachování či případnou rekonstrukci josefovského hutního objektu.⁷ Akademik Pišek svolal koncem roku 1965 z pozice předsedy technické sekce při Československé společnosti pro dějiny věd a techniky první pracovní schůzi zainteresovaných odborníků přímo k lichtenštejnské huti. Na základě toho, že objekt byl ve smyslu zákona č. 22/58 Sbírky zařazen na státní seznam kulturních památek, byl na místě vznesen požadavek na vyhlášení státní technické památkové rezervace (první a jediný svého druhu v republice). Požadavek byl vypracován po dohodě se zástupci památkových orgánů v Praze a v Brně a vlastníkem památky, podnikem Adast. Téměř o rok později byl předán účastníkům nového jednání se zástupci Okresního národního výboru návrh na vyhlášení technické rezervace s již připraveným rozpočtem rekonstrukčních prací.⁸ S vlastníkem pozemku i objektu, Adamovskými strojírnami, n. p., bylo projednáno započítání prací na odstraňování nežádoucího porostu z prostor kolem hutě a z opěrné zdi zavážecí rampy. Následně se začala realizovat likvidace prostor skladu, nacházejícího se v bezprostřední blízkosti velké pece.⁹ Bylo myšleno i na archeolo-

Obr. 12: Areál hutí od západu na fotografii vyhotovené po roce 1929 – po přesunu silnice mezi obytné budovy a velkou pec. Archiv TMB

gický výzkum, jímž bylo na počátku pověřeno Okresní vlastivědné muzeum v Blansku.

V červnu roku 1969 byl z iniciativy Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody (KS SPPOP) v Brně ustanoven poradní orgán – rezervační komise Státní památkové rezervace technické památky, její předsedou se stal akademik František Pišek.¹⁰ Funkci koordinátora a vedoucího celé akce převzalo Technické muzeum v Brně.

Obr. 13: Areál hutí zachycený fotografem ve stejném období jako na obr. 12, tentokrát však od východu, ze skalky nad Kameňákem. Vpravo rozměrná budova neznámého účelu, vystavěná nejspíše v konečné fázi provozu hutí. Uprostřed vzadu další z romantických zřícenin. Archiv TMB

⁷ Akademik prof. Ing. Dr. mont. František Pišek, dr. h. c.; 24. 4. 1886 Praha-Karlín – 10. 3. 1970 Brno; profesor brněnské (české) techniky a její rektor v letech 1929–1930, široce mezinárodně uznávaný slévárenský odborník (*Encyklopedie města Brna*).

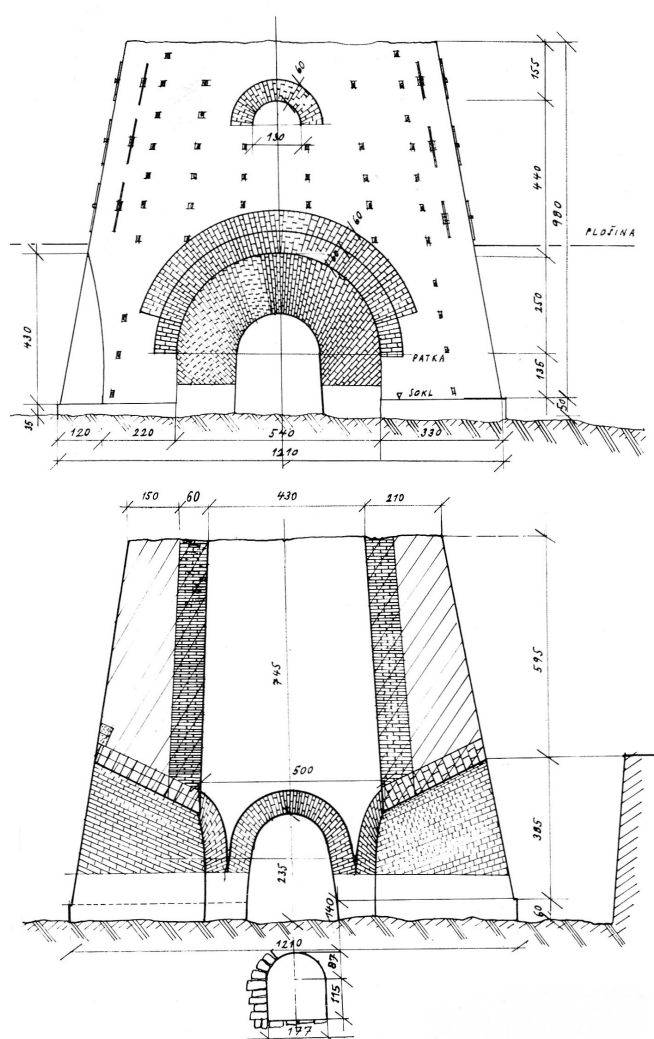
⁸ Rezervace se stala reálnou výnosem ministra kultury ČSR ze dne 13. ledna 1971 čj. 2.523/71–II/2 o prohlášení Staré hutí v Josefském údolí u Olomučan za památkovou rezervaci zveřejněný ve Věstníku Ministerstva školství a kultury České socialistické republiky ze dne 20. 2. 1971, směrnici č. 1.

⁹ Bohužel terén nebyl zcela vyčištěn a v západním cípu areálu se stále nalézají pozůstatky skladu, jakož i rozličný stavební odpad. S místem je do budoucna počítáno pro vybudování potřebného parkoviště.

¹⁰ Komise byla složena ze zástupců Ministerstva kultury (dr. J. Langr), Státního ústavu památkové péče v Praze (dr. Jiří Vondra), Jihomoravského krajského národního výboru v Brně (B. Gabrielová), Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně (Ing. arch. Dana Antoňová), Okresního národního výboru Blansko (insp. VI. Doupovec), Československé akademie věd – Společnosti pro dějiny (akademik František Pišek), Moravského muzea (RNDr. Rudolf Burkhardt), Technického muzea v Brně (Ing. Jedlička), Adamovských strojíren (K. Marek), Historicko-vlastivědného kroužku Závodního klubu Revolučního odborového hnutí v Adamově (Jaroslav Zelík) a Okresního vlastivědného muzea v Blansku (promovaná historička Věra Souchopová) *Grolich 1970, 12.*

Obr. 14: „Historická komise GIFA“ (tedy nejspíše přípravná komise mezinárodního slévárenského veletrhu) v červnu 1970 před velkou pecí, v pozadí dům č.p. 463. Archiv TMB

Obr. 15: Vysoká dřevouhelná pec před rekonstrukcí (tedy pec III), stav v roce 1970, kresba Jiří Merta. Archiv TMB

Na jednání o zabezpečovacích pracích v květnu 1969 byl stanoven postup stavebních prací s plánovaným finančním nákladem 150 000 Kč. Náplň prací pro rok 1969 tvořila oprava opěrné zdi za pecí, odstranění sesutého materiálu a doplnění vypadlého zdiva tradičním způsobem. Došlo i na práce při zajištění menších pecí. Během základních zabezpečovacích prací a stavebních úprav přikročilo pak Okresní vlastivědné muzeum v Blansku v druhé polovině roku 1970 k archeologickému průzkumu, týkajícího se nejprve základů budov na rudišti (nájezdová rampa).

V roce 1970 byl na schůzi komise stanoven postup prací a bylo dohodnuto postavit lešení k opravě vysoké pece k datu mezinárodní konference Historické sekce mezinárodní slévárenské komise (3. června).

V roce 1971 se prováděly práce na koruně pece (odstranění náletového porostu) a její zajištění proti vlivům počasí. Podle studie úprav celého areálu, vypracované Státním ústavem pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO) v Brně, začala výměna střešní krytiny na budově bývalé modelárny (Kameňák), dokončení stavby, obnovení komínů a odvodnění ze severní strany budovy, dále stavební zabezpečení dvou menších pecí a úpravy opěrných zdí (do roku 1971) po celé délce rampy při nákladu 180 000 Kčs.¹¹ Je zapotřebí zdůraznit, že do této doby nesly převážnou tíž nákladů Adamovské strojírny s příspěvkem z prostředků odboru památkové péče okresu Blansko.

Po provedení zabezpečovacích prací došlo na archeologický průzkum dna pecí a jejich bezprostředního okolí, následně i na odkrytí části náhonového systému při západní straně vysoké pece. To se již dělo silami Technického muzea v Brně vždy v letních měsících roků 1971–1974. Roku 1971 byl proveden výzkum dna níže vysoké pece a části náhonu pod pecí. Následující dva roky byla pozornost věnována vápenným pecím (označeny jako pece č. I a II, velká pec dostala č. III), o nichž se zprvu předpokládalo,

Obr. 16: Ředitel Technického muzea Herka (?) s Ing. arch. Antošovou a ředitelem Adastu (?) v roce 1970 (?) před vysokou pecí. Archiv TMB

¹¹ Ze srovnání fotografií z roku 1966 a současného stavu je patrné zvýšení střechy, tedy výměna celého krovu. Komíny objekt nedostal a dle zjištění při stavebních pracích v letech 2022–23 nebylo provedeno ani odvodnění.

Obr. 17: Východní konec zavážecí rampy zničený působením vody vytékající z bočního žlíbku, stav v roce 1971. Archiv TMB

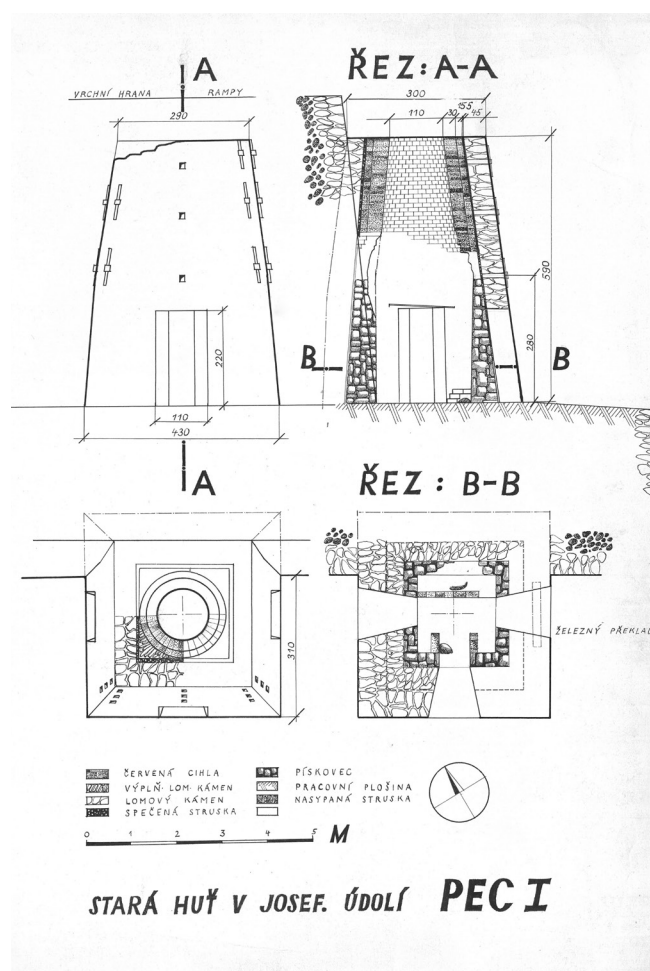
Obr. 18: Pece I a II (vápenky) v roce 1971 před opravou. Archiv TMB

že se jedná též o železářské pece a v roce 1974 byl prozkoumán prostor lednice vodního kola při východní straně vysoké pece. Nepodařilo se nalézt žádné konstrukční prvky níže vysoké pece, neboť její prostor byl vyčištěn při úpravě pro druhotné využití. Byla odkryta část náhonu vedoucí pod vysokou pecí a dvojice obdélných prostupů ze západního a východního výklenku pece do náhonu. Do západního byl posléze vetknut čtvercový vstup do klenutého kanálu náhonu pod pecí, který nejspíše sloužil jako sklípek. Kanál bohužel nebylo pro vysokou hladinu spodní vody možné vyčistit v celé světlosti 202 cm. Byl zjištěn jeho další průběh na západní straně v délce asi 40 m (obr. 25).

K prováděným úkolům bylo nutno zajistit podkladový materiál a dostupnou ikonografii pro vlastní rekonstrukci (geodetické měření, fotodokumentace, využití materiálů z pozůstalosti akademika Fr. Piška apod.). Zajištěním těchto materiálů bylo pověřeno Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Brně.

Součástí rekonstrukčních prací bylo „Statické zajištění nízkých opěrných zdí“, jehož projekt předal zpracovatel – Geologický průzkum, n.p. Ostrava, závod Rýmařov investorovi – Městskému národnímu výboru v Adamově – v dubnu 1972. V rámci této etapy byla zbudována i komunikace v délce necelých 200 m vedoucí nad budovu Kameňáku, oddělující se od silnice Adamov–Křtiny na východním okraji areálu.¹²

„Zajištění opěrných zdí a pecí“, předložené Interprojektem KS SPPOP v Brně (investor) v listopadu 1972 řešilo i odvedení vody ze žlíbku nad velkou pecí, jejíž působení vedlo v minulosti k prolomení zdi zavážecí rampy. Součástí prací byla stavba zdi a dřevěné palisády (výtečného místa k dětským hrám), přehrazujících dno žlíbku, od nichž byla voda vedena trubkami do potoka. Stav potrubí je možné kontrolovat trojicí kanalizačních skruží. Před budovu Kameňáku byla do prostoru bývalého náhonu umístěna jímka na odpadní vody.¹³

Obr. 19: Stav pece č. I dokumentovaný Jiřím Mertou před započatím rekonstrukčních prací. Archiv TMB

¹² Pravděpodobně využívající východní větev cesty na zavážecí rampu.

¹³ Informace k této i následující kapitole viz Grolich 1970, 1995; Kreps – Merta 1973; Kruliš – Merta 1975; Merta 1971, 1972, 1980; Pišek 1968 a projektová dokumentace uložená v archivu provozního oddělení TMB.

STARÁ HUŤ VE SPRÁVĚ TECHNICKÉHO MUZEA V BRNĚ

V tomto období se Technické muzeum v Brně stalo správcem Staré huti. Huť však není jedinou památkou ve správě TMB. Muzeum, původně pobočka Národního technického muzea, se samostatnou institucí stalo 1. ledna 1961. Ústav sídlil v bývalém klášteře řádu sv. Voršily, v historickém středu města, v bloku ulic Orlí a Josefské a zde měl také většinu svých expozic.¹⁴

Muzeum se, kromě sbírkotvorné a výstavní činnosti, zabývá i ochranou průmyslového dědictví, a to způsobem, jimž se odlišovalo od své mateřské organizace. Od počátku 70. let 20. století převzalo postupně do své správy několik nemovitých technických památek různých výrobních odvětví na území Moravy a ve spolupráci s brněnským památkovým ústavem a místními úřady s plánem je opravit a veřejnosti zpřístupnit. První z technických památek otevřených veřejnosti se stala na jaře roku 1975 kovárna v Těšanech. V roce 1973, dva roky po smrti posledního mlynáře Bedřicha Kašíka, zakoupilo Technické muzeum větrný mlýn v Kuželově, nedaleko Hrubé Vrbky

Obr. 20: Kameňák – budova bývalé modelárny v roce 1966 s nižší střechou a komíny, v pozadí zarostlá vysoká pec. Archiv TMB

Obr. 21: Kameňák s novým krovem, fotografovaný z koruny vysoké pece v roce 1971. Archiv TMB

při slovenské hranici, a zahájilo jeho rekonstrukci završenou zpřístupněním v roce 1977. V 70. letech 20. století se TMB stalo správcem i vodního mlýna ve Slupi, otevřeného veřejnosti roku 1983.

Součástí sbírkového fondu Technického muzea je i rozsáhlá sbírka vozidel městské hromadné dopravy umístěná v Areálu městské hromadné dopravy v Brně-Lišni, v prostoru nádraží bývalé příměstské dráhy. Dalším objektem spjatým se železářskou výrobou je tzv. Šlakhamr v Hamrech nad Sázavou, který první návštěvníci shlédli v roce 2011 (odkoupěn od majitelů byl v roce 1976). Roku 2006 rozšířil paletu objektů ve správě TMB další zpřístupněný objekt – pěchotní srub MJ-S3 Zahrada v jihomoravském Šatově a muzeum se též stalo správcem budovy celnice Hatě-Kleinhaugsdorf v Hatích-Chvalovicích (okr. Znojmo) vybudované v 80. letech minulého století. Zde je zvažována instalace expozic zaměřených na celnictví a ochranu státní hranice.

V roce 1974 zpracovalo KSSPPOP v Brně pro Technické muzeum v Brně stavebně historický průzkum objektu Staré huti. Autorem části pojednávající historii objektu byl Jan Eliáš, architektonický rozbor zpracovala Ludmila Koběrská.

Práce následně pokračovaly na úpravě skeletu pece cihlovou nástavbou s betonovou střešní deskou překrytou oplechováním a světlíkem s drátěným sklem. Nástavba napodobovala vzhled pece s finální verzí ohřívače větru, patrný z fotografií zachycujících huť v době někdy před ukončením provozu (obr. 5). Došlo k obnově zastřešeného spojovacího mostu z rampy, pokračovaly i úpravy bývalé modelárny pro zamýšlenou expozici. Budova nebyla vytápěna a došlo tedy k určité devastaci interiéru, následně s vynaložením dalších investic napravené. Současné probíhaly i stavební práce na budově Švýcárny, při níž byla obnovena bývalá kuželna. Adamovské strojírny v následujícím období využívaly podle dohody Švýcárnu k pořádání společenských akcí.

Obr. 22: Sklad materiálu ve východní části areálu bývalé huti. Přelom 60. a 70. let 20. století, několik uříznutých patek plotu slouží v současnosti k umístění vlajkových žerdí při akcích pro veřejnost. Archiv TMB

¹⁴ K historii TMB i jednotlivých technických památek v jeho správě – Stöhrvá ed. 2021.

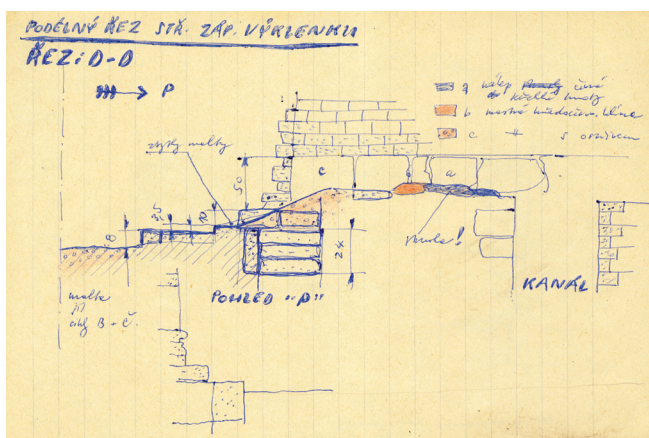
Původní představou Františka Piška bylo vybudování Památníku československého hutnictví, na jehož přípravě se měla podílet technická skupina brněnské odbočky Čs. společnosti pro vědu a techniku při ČSAV ve spolupráci s Technickým muzeem v Brně a Národní technické muzeum v Praze mělo přispět vhodnými strojními exponáty.

Ing. arch. Jiří Ševčík ze Státního ústavu pro projektování památkových měst a objektů zpracoval podklady pro architektonické řešení areálu, stavební úpravy objektů i řešení interiérů, které však bylo využito jen částečně (viz obr. 28 a 30).

Rekonstrukci řídila metodicky rezervační komise scházející se dvakrát do roka. Počáteční elán a postup prací byl veliký s maximálním nasazením všech zúčastněných, zejména Ing. arch. Dany Antoňové z KSSPOP za všestranné podpory n. p. Adast s jeho tehdejšími řediteli Josefem Chalíkovem.

Postupem času se tempo prací, nejspíše díky personálním obměnám na klíčových místech a rostoucím komplikacím při zajišťování a koordinaci stavebních prací, postupně zpomalovalo a rozsáhlý projekt obnovy areálu a jeho doplnění o nové stavby a terénní úpravy se postupně rozpadal. Mezi nejcitelnější změny

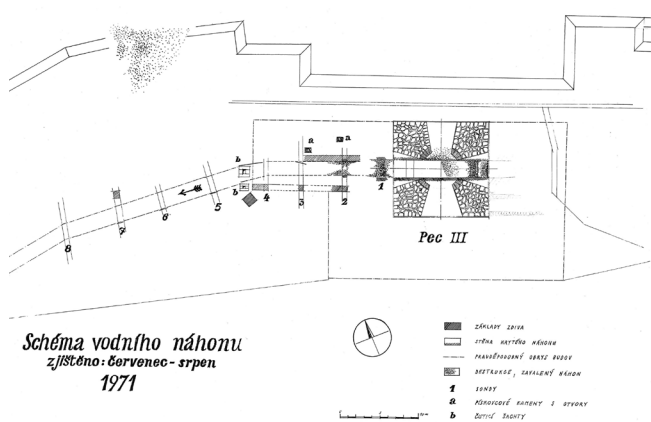
patřilo zrušení stavby nové haly, v níž měla být prezentována slévárenská technologie období průmyslové revoluce a vytvořeno zázemí pro metalurgické experimenty a rekonstrukci zaniklých výrobních pochodů. Nepodařilo se také prosadit záměr získání obytných domů mezi silnicí a potokem (v té době již využívaných jako rekreační chalupy), s nimiž bylo uvažováno jako se zázemím pro provoz rezervace.¹⁵ Nerealizovala se ani stavba parkoviště, které místo velmi postrádá i v současnosti. Zrušeno bylo také zřízení restaurace v objektu Švýcarské. Areál Švýcarské měl sloužit nejen jako místo občerstvení pro návštěvníky místa, ale i jako konferenční a reprezentační prostor pro Adast. Tím byl pouze po omezenou dobu, neboť byl v roce 1984 předán tehdejšími řediteli Technického muzea Josefem Smejkallem, jako osobou dvojedinou – ředitelem muzejní instituce a současně činovníkem Socialistického svazu mládeže – do užívání právě SSM.¹⁶

Obr. 23: Dokumentace průběhu archeologického výzkumu prostoru nístě vysoké pece v roce 1971. Archiv TMB

Obr. 24: Kontrolní čistící šachta náhonu, srpen 1971. Archiv TMB

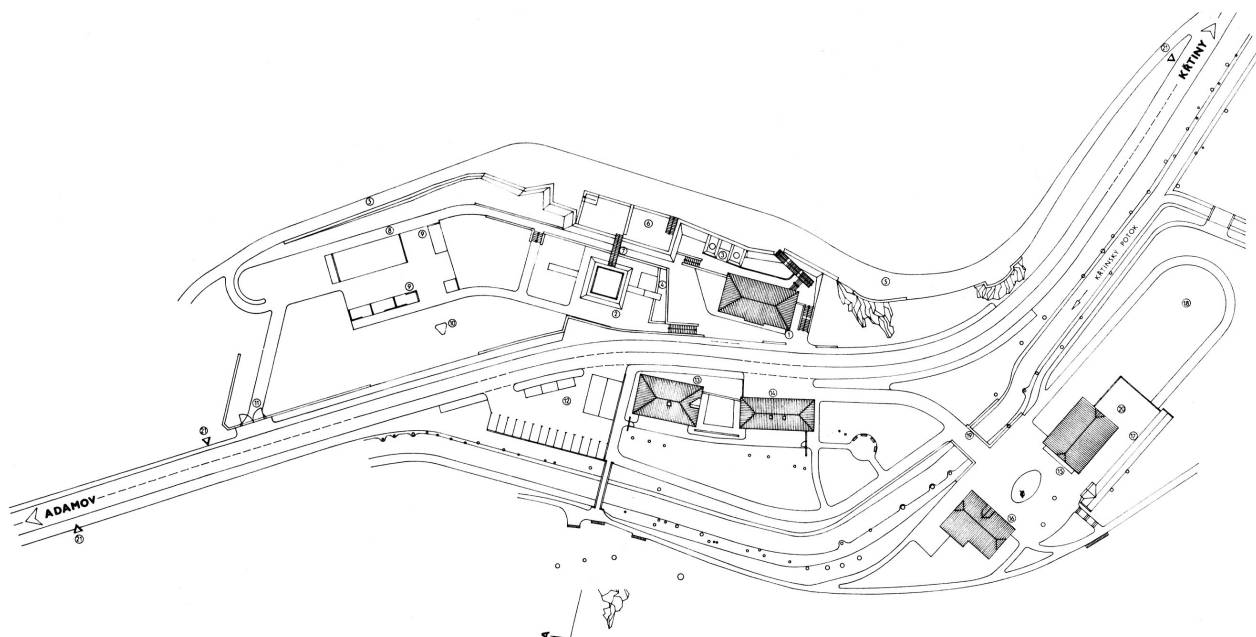
Obr. 25: Průběh zakrytého vodního náhonu na západ od vysoké pece zjištěný výzkumem v roce 1971. Kresba: Jiří Merta, archiv TMB

Obr. 26: Výzkum lednice vodního kola a klenutého náhonu pod vysokou pecí, 1974. Jiří Merta, Jiří Císař a Karel Severin. Archiv TMB

¹⁵ Mimo poloviny domu č. p. 118, nyní č. p. 465, obývané Marií Čapkovou. Ta provozovala v letních měsících jednoduché občerstvení a v počátcích provázela v Kameňáku.

¹⁶ O této události a neúspěšných snahách o zpětné získání Švýcarské do správy TMB pojednává poměrně detailně Vratislav Grolich (1995) a Jiří Jaroš (1995).

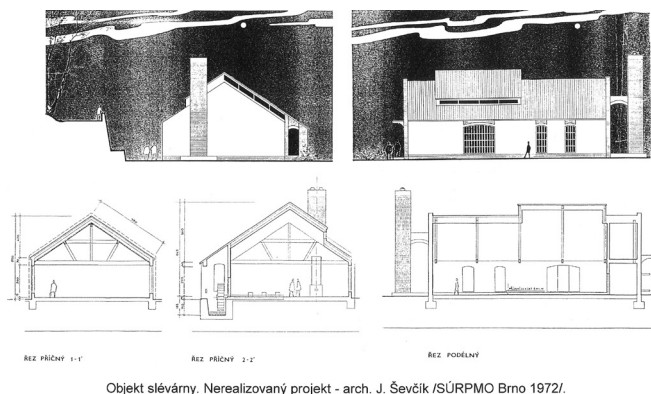

Obr. 28: Návrh úprav Státní technické rezervace Stará huť u Adamova, SÚRPMO Brno, Ing. arch. Jiří Ševčík.

1 – Kameňák, expozice, 2 – Velká pec – náznaková rekonstrukce, 3 – Malá pec – stavební a statické zajištění, 4 – vodní kolo a dmychadlo, 5 – navážecí rampy, 6 – skládka rudy – půdorysné zbytky, 7 – navážecí most – náznaková rekonstrukce, 8 – slévárna, kuplovna – novostavba, 9 – krytá pergola – výstava ukázek výrobků, 10 – plastika – symbol tradice Adamovských strojíren, 11 – příjezdová komunikace do slévárny, 12 – parkoviště – 17 osobních vozů a 2 autobusy, 13 – dům č. p. 117 – byt správce areálu, 14 – dům č. p. 118 – provozní místnosti a studovna, 15 – Švýčárna – restaurace, salonky pro účely ADASTu, 16 – Seník – sezení, vinárna, občerstvení, 17 – kuželna – náznaková rekonstrukce, 18 – minigolf, 19 – most – nová konstrukce, 20 – zahradní sezení, 21 – poutače se symbolikou památkové rezervace. Archiv TMB

Obr. 29: Stavebně-historický průřez dokončený v roce 1974 označil jako nejstarší stojící části areálu huti obytné budovy č. p. 117 a 118 (v současnosti 463 a 464 + 465). Archiv TMB

Objekt slévárny. Nerealizovaný projekt - arch. J. Ševčík /SÚRPMO Brno 1972/.

Obr. 30: Objekt slévárny – nerealizovaný projekt Ing. arch. J. Ševčíka, 1972. Archiv TMB

Expozice časově obsáhla období od počátků zpracování železa v okolní krajině po průmyslovou revoluci a zánik hutí. Prostorově byla určující vnitřní dispozice objektu s jedním velkým expozičním prostorem v každém ze dvou podlaží, doplněnou plochami zdí chodeb.

V krátkosti zmiňme obsah starohutské expozice – přízemí přibližovalo nejstarší období přímé výroby železa, včetně počátků železářství na místních příkladech, spolu s ukázkami surovin, zlomků pecí a jiných dokladů výroby.¹⁹ Autentické materiály doplnily modely kusových železářských pecí používaných v okolí raně středověkými hutníky a řada reliéfních modelů reprezentujících vývoj kusových pecí, provedených v jednotném měřítku. Po období laténského a germánského hutnění železa (Sudice u Boskovic) následuje pro oblast střední části Moravského krasu zásadní období raného středověku s četnými archeologicky zkoumanými doklady tehdejšího železářství, jež expozice dokumentovala modely, archeologickým materiálem i kopiemi některých unikátních nálezů (železářské lupy, jejichž originály bylo možné spatřit v Blansku).

Další etapu výroby železa stejnými technologickými principy v nových podmínkách vrcholného středověku představila část expozice věnovaná výrobě železa v hamrech užívajících vodního kola k pohonu měchů dmyhajících vzduch do pece i k pohonu hamerského kladiva. Toto období dokumentoval model hamru, produkty a železné předměty z různých lokalit. Model štýrské pece, u nás známé jako dýmačka, dokumentaci vývoje kusové železářské pece zakončil. Do středu přízemního prostoru byl dodatečně umístěn rozměrný dvojčinný kovářský měch a doplněny byly i některé výsledky experimentálních taveb v replikách raně středověkých kusových železářských pecí, probíhajících v areálu Staré huti od poloviny 90. let 20. století.

Nepřímá výroba železa ve vysokých pecích, která přinesla novou technologii, byla prezentována v prvním podlaží. Vývoj vysoké pece přibližovala vyobrazení a modely pecí, včetně dvou rekonstrukcí místní vysoké pece. Možnosti železářské výroby dokládaly litinové odlitky – votivní předměty, kuchyňské nádobí, kopie kamnové desky, lité roury, munice, hmoždíře a kopie kanónu. Rozsah huti Františka v době jejího zániku v roce 1877 názorně představoval

Obr. 31: Expozice železářství k objektu bývalé modelárny (Kameňák) zpřístupněná v květnu 1984. Přízemní část věnovaná přímé výrobě železa. Archiv TMB

val model v měřítku 1 : 200 umístěný v závěru expozice. Mapou byla doložena těžba železných rud v okolí jako nezbytná součást železářského podnikání. Na konci 80. let doplnil tuto část expozice dominantní exponát – litinová kamna pocházející ze zámku v Dlouhé Loučce.

V expozici byl též prezentován pohyblivý model nářadového hamru, jenž však nebyl pro oblast krasu typický a v 90. letech přibyl též model další technické památky spravované TMB – Brdičkova mlýna, u nějž byla zvažována a následně realizována instalace zařízení železářského hamru. Posledním doplňkem byly v novém tisíciletí na chodbě umístěné informační panely s tématem Evropské cesty železa a zapojení naučné stezky Cesta železa Moravským krasem, automobilu Siegfrieda Marcuse zhotoveného v Adamově a vojenského velitelského krytu v jeskyni Výpustek, o jehož převzetí do správy TMB bylo uvažováno.

Obr. 32: Transparent s heslem „Svazáci vracte Švýcarsku“ spuštěný z ochozu velké pece na počátku 90. let 20. století. Svazáci Švýcarsku nevrátili. Archiv TMB

¹⁹ Nejstarší období (po vrcholný středověk) bylo pojato poměrně stručně, neboť v Okresním muzeu v Blansku existovala specializovaná expozice Nejstarší hutě v ČSSR prezentující výsledky dlouhodobě probíhajících archeologických výzkumů v oblasti působnosti blanenského muzea pod vedením Věry Souchopové.

Obr. 33: Druhé Setkání ve střední části Moravského krasu, 18. května 2002. Návštěvníci akce sledují ukončení tavby v replice raně středověké kusové železářské pece. V areálu jež třetím rokem stojí dřevěná kovárna a v pozadí probíhá výměna zavázečního můstku. Archiv TMB

Obr. 34: Stavba nového zavázečního můstku vysoké pece. Stav v březnu 2003. Foto: David Merta

PO ROCE 1984

V roce 1986 zpracovali zaměstnanci Sempra VHJ (výrobní hospodářská jednotka) Praha, odštěpného závodu zahradnických služeb Kroměříž návrh na zahradnickou úpravu areálu. Ten počítal s vyznačením průběhu náhonu od vysoké pece k opětovnému napojení do Křtinského potoka za pomoci 315 keřů ptačího zobu a zatravnění zbylé plochy o rozloze 11 995 m².²⁰ Zámysl nebyl realizován.

Název rezervace byl výnosem ministra kultury České socialistické republiky ze dne 21. 12. 1987 čj. 16.417/87–VI/1 změněn z celostátně jedinečného souboru technických památek Stará huť v Josefském údolí u Olomučan na obvyklejší a do nomenklatury zapadající památkovou rezervaci.

V 90. letech vznikl projekt na úpravu vnitřních vyzdívek velké pece, na jejichž opravu v 70. letech nedošlo. Dostalo se pouze na cihelné klenby nejhůře poškozených pracovních výklenků (dřevěné šablony pak několik let sloužily uvnitř pece jako

improvizované lavičky), později byl problém možného pádu cihel z koruny pece vyřešen nejjednodušším způsobem – uzavřením vstupu do pece plotem. Prostor v nově zbudované cihelné nástavbě „ohříváče větru“ zůstal také nepřístupný.

K 1. 1. 2000 došlo ke změně katastrálních hranic v údolí a lokalita se ocitla na katastru města Adamova. Areál památkové rezervace se tak nachází na katastrech tří obcí (Babice nad Svitavou, Adamov a Olomučany) a dvou okresů (Brno-venkov a Blansko). To společně s pozdějším zapsáním Kameňáku a velké pece na seznam Národních kulturních památek a sousedstvím Národní přírodní rezervace Býčí skála, v jejímž ochranném pásmu se objekty huti nacházejí, vcelku komplikuje jakákoliv úřední jednání.

Další z nutných oprav nesnesla odkladu – muselo dojít k výměně nosné části zavázečního můstku provedené v roce 2003. Následující rok byly do objektu Kameňáku firmou Trade FIDES, a. s. instalovány systémy EZS a EPS.

Obr. 35: V sérii Technické památky vydala Česká pošta v roce 2004 známky věnované Buškovu hamru u Trhových Svin a Staré huti u Adamova. Archiv TMB

Obr. 36: Stav východního pracovního výklenku vysoké pece v roce 2006. Vstup do pece byl zahrazen, neboť hrozilo nebezpečí úrazu padajícími částmi vnitřní vyzdívky. Foto: Jiří Merta

²⁰ Ptačí zob obecný (*Ligustrum vulgare*) je nejznámější dřevina používaná na stříhané (tvarované) živé ploty. Je to hustý, pomalu rostoucí keř patřící do čeledi olivovníkovitých. Dorůstá do výšky 2–3 metrů (Wikipedia).

Obr. 37: Oprava vnitřní vyzdívky vysoké pece v roce 2007. Foto: Jiří Merta

Roku 2006 konečně došlo na vnitřní prostory vysoké pece. Pro účel stavebních úprav byl pořízen prof. RNDr. Pavlou Rovnaníkovou z Ústavu chemie Fakulty stavební VUT v Brně rozbor původní spárovací malty podle dodaného vzorku a stanoveny parametry pro užitou spárovací maltu, včetně termické analýzy. Stavební práce provedla podle projektu Ing. Bořivoje Hložka firma SASTA CZ, a. s. s využitím starší dokumentace z archivu Technického muzea v Brně. Práce trvaly od prosince 2006 do května 2007, celkové náklady dosáhly výše 2 366 076 Kč a byly čerpány z fondů Technického muzea v Brně na opravy a údržbu.

Roku 2014 byla provedena (opět firmou SASTA CZ, a. s.) sanace základových konstrukcí i vlastních šachet vápenných pecí (pece I a II), neboť na jejich zdech byly zjištěny trhliny. V průběhu práce bylo zjištěno, že pece nemají žádný základ a jsou postaveny na hlíně. Sanace základových konstrukcí spočívala v provedení nových základových konstrukcí (železobetonové pasy), které jsou podepírány mikropiloty.

V téže roce se Nařízením vlády ze dne 28. května 2014 s platností od 1. 10. 2014 stala vysoká pec a Kameňák národními kulturními památkami.²¹

Východně od budovy Kameňáku se nalézá malebná vápencová skalka, do roku 2015 částečně zakrytá stavbou skleníku tvořícího součást zahrádky dříve využívané majiteli domu nacházejícího se přes silnici. Neboť se jednalo o zábor cizího (muzejního) pozemku, rozhodli jsme se zahrádku zrušit, skleník odstranit a místo něj zbudovat dřevěnou boudu pro uložení dřevěného uhlí a dalších špinavých propriet používaných při experimentálních tavbách. Pod skleníkem byly objeveny zlomky sklářské pánve, pocházející z nedaleké sklářské huti, pracující v letech 1712 až nejspíše 1750 v místě dnešní křižovatky Adamov–Křtiny–Olomučany. Při výkopech v místě zahrádky byly též nalezeny zlomky obyčejné kuchyňské i typické olomučanské keramiky – výrobků firmy Bratři Schützové.²²

Obr. 38: Souběžně s opravou vnitřní vyzdívky pece v roce 2007 probíhalo i spárování jejího pláště. Foto: Jiří Merta

Obr. 39: Zahrádka před východním průčelím Kameňáku v roce 2011. Za skleníkem se skrývá významná geologická památka, pod ním doklady sklářské výroby v Josefově – zlomky sklářských pánví. Foto: Jiří Merta

²¹ Dvě malé pece, zavážecí rampy, rudiště, zachovalá část vodního náhonu, dělnické domy a Švycárna jsou kulturními památkami (Památkový katalog - Železářna Stará huť).

²² Ke sklářské huti viz Štěpán 2009, k továrně brí Schützů Kalinová et al. 2017.

Obr. 40: Zabezpečení vápenných pecí postrádajících základ v roce 2014. Foto: Ondřej Merta

V průběhu roku 2019 byla zpracována kompletní projektová dokumentace stavebních úprav Kameňáku, majících vést k odstranění dlouhodobého problému – vlhnutí nepodsklepené budovy, částečně zapuštěné do svahu a po část roku pouze více či méně temperované. Stavba trpěla vysokou vlhkostí obvodového i vnitřního zdiva. Po obdržení všech závazných stanovisek dotčených orgánů byla podána žádost o Stavební povolení. Současně bylo úspěšně zažádáno o poskytnutí finančních prostředků z Integrovaného regionálního operačního programu – Místní akční skupiny Moravský kras.

V červnu 2021 bylo vypsáno výběrové řízení na dodavatele prací, ale nepřihlásil se ani jeden zájemce. V opakovaném výběrovém řízení z července 2021 se přihlásil zájemce jediný, který nabídl o takřka dva miliony vyšší částku, než byla původně předpokládána hodnota zakázky. Vzhledem k nepříznivé situaci ve stavebnictví a nutnosti projekt realizovat se TMB rozhodlo nabídku akceptovat s tím, že rozdíl pokryje ze svého rozpočtu. Práce započaly v listopadu 2021 vyklizením budovy a likvidací expozice železářství z roku 1984 s předpokládaným termínem dokončení v květnu 2022. Došlo k rozšíření expozičních prostor v přízemí o místnost původně využívanou správcem objektu. Ten získal nové útočiště v místě původního sociálního zařízení, společně s pokladnou, pro jejíž osvětlení bylo obnoveno jedno z oken ve východním průčelí budovy, zazděných při adaptaci Kameňáku k obytným účelům. Sociální zařízení bylo přesunuto do patra a zaujalo místo dřívějšího tzv. špinavého depozitáře, sloužícího zejména k uložení propriet používaných při experimentálních tavbách. Došlo k odstranění stávajících omítek – kompletně v přízemí na zdi přiléhající ke svahu, do výše cca 200 cm na chodbě v přízemí u zdi vydělující expoziční prostory, v dalších prostorách pouze do výše cca 150 cm. Ve všech prostorách byly instalovány nové elektrorozvody, datové rozvody, vedení EPS a EZS, datová ústředna, osazena nová rozvodná skříň. Mimo chodeb, opatřených dlaždicemi, získaly všechny další prostory nové podlahy – dřevěné, či dlažbu. Osazeno bylo nové osvětlení a nová elektrická topení. Pro snadný přístup na půdu bylo zbudováno schodiště a odpadl tak artistický způsob vstupu pomocí žebříku. V budoucnu by měla půda sloužit jako depozitární prostor pro uložení archeologických nálezů, pocházejících zejména

Obr. 41: Spárování plášťů vápenných pecí v zimě 2014. Foto: Ondřej Merta

Obr. 42: Terénní úpravy v místě zrušené zahrádky. Vápencová skalka s vrstvením a kliváží je již odhalena. V pozadí bouda na uhlí a další špinavé nezbytnosti využívané při experimentálních tavbách. Zleva Petr Kos (zády), Martin Barák (†), Petr Holub, Josef Petr (†). Foto: Ondřej Merta

z raně středověkých železářských hutí ve střední části Moravského krasu, které se nacházejí ve sbírkovém fondu TMB, a též jako místo noclehu pro účastníky experimentálních taveb. Proto byl zbudován jako první fáze výše zmíněný přístup, ve střeše proražena dvojice okének a podlaha opatřena betonovou deskou. Rekonstrukční práce na budově byly provedeny firmou Tocháček, spol. s r. o.

Obr. 43: Drobna oprava klenby prostupu z východního výklenku vysoké pece do náhonu. Pracuje Antonín Chaloupka, přihlíží Michal Křehlík. Foto: Ondřej Merta

Obr. 44: Pohled do prostoru klenutého náhonu probíhajícího pod vysokou pecí. Celková světlost činí 202 cm, z čehož je větší polovina zanesena a stále pod hladinou spodní vody, 2021. Foto: Ondřej Merta

Obr. 45: Odstraněné omítky v přízemí východní strany budovy Kameňáku odhalují trojici zazděných oken. Právě bylo pro účely osvětlení prostoru pokladny obnoveno, 2022. Foto: Ondřej Merta

Obr. 46: Práce související s odvlhčením budovy Kameňáku – zemina vyvezená při hloubení dutiny mezi svahem a severní zdí budovy, 2022. Foto: Ondřej Merta

Významnou součástí snah o snížení vlhkosti budovy je mimo aplikace sanačních omítek vybudování opěrné železobetonové zdi podél severní strany objektu, zamezující zatékání dešťových vod na obvodovou zeď z přilehlého svahu. Vznikl průchozí prostor oddělující severní zeď Kameňáku od svahu, shora krytý mříží, přístupný z důvodu čištění vstupem při severozápadním rohu budovy. Umožňuje přirozenou cirkulaci vzduchu, což spolu se sanačními omítkami vedlo k citelnému snížení vlhkosti v celém objektu. Práce zahájená v září 2022 byla dokončena firmou SASTA na počátku roku 2023. Obnažení zdiva budovy výkopem provedeným v délce přesahující délku budovy a až pod její základovou spáru, resp. místy na rostlou skálu, ukázalo jako mylný závěr autorů SHP z roku 1974 o tom, že se o severní stranu budovy opírela zemina sesutého svahu v mocnosti několika metrů. Tedy, že budova nebyla umístěna do svahu a za ní vedla obslužná komunikace k vápenným pecím, jak naznačuje i mapa stabilního katastru. Díky jasně rozlišitelnému rozdílu v povrchu severní zdi Kameňáku, s nerovným povrchem vyžděným do výkopu a pečlivě provedenou lící nad povrchem,

je možné rozpoznat části zdí původně vystupující nad úroveň terénu. Ve výkopu nebyly rozpoznány žádné archeologické situace a kupodivu zde nebyly nalezeny ani žádné železářské strusky. Roku 2023 byla silami Technického muzea (resp. pracovníků konzervátorských a restaurátorských dílen) provedena repase oken a firma Fides TRADE instalovala nový zabezpečovací a elektrický požární systém.

Došlo i na instalaci dočasné expozice pojednávající o historii železářství i samotné huti pomocí informačních panelů s českými a anglickými texty, trojicí pohyblivých modelů pocházejících z původní expozice a vitríny s archeologickými nálezy dokumentujícími raně středověkou etapu železářství střední části Moravského krasu. Návštěvník (zejména mladší) je uveden do „děje“ audiovizuálním animovaným programem a v patře bývalé modelárny může shlédnout výstavu fotografií zachycující aktivity spojené s experimentálními tavbami pořádanými TMB již třicet let v areálu huti. Autorem snímků je Martin Barák, dlouholetý spolupracovník muzea, kolega a kamarád, který nás bohužel v letošním roce navždy opustil.²³

²³ Tato část textu je zpracována na základě stavební dokumentace uložené v archivu provozního oddělení TMB a výročních zpráv muzea.

Obr. 47: Omítek zbavené vnitřní prostory přízemí Kameňáku na jaře 2022. Foto: Eva Řezáčová

OKRSEK STARÉHO ŽELEZÁŘSTVÍ – EXPERIMENTÁLNÍ A UKÁZKOVÉ TAVBY NA STARÉ HUTI

Experimentální tavby v rekonstrukcích kusových železářských pecí se staly nedílnou součástí pracovních metod archeologů. V českých zemích sehrálo v těchto aktivitách významnou roli muzeum v Blansku. Popudem k jejich realizaci byly archeologické výzkumy železářských hutí v okolí Olomučan vedené Věrou Souchopovou a podpora předního evropského archeometalurga Radomíra Pleinera.

V 70. a 80. letech 20. století realizovalo Okresní muzeum v Blansku za podpory podniku ČKD Blansko několik sérií taveb. Vědecké experimenty doplnily ukázkové tavby pro veřejnost prováděné u blanenského zámku, u Skalního mlýna či před jeskyní Býčí skála.²⁴ V roce 1994 započala nová etapa taveb v rekonstrukcích raně středověkých železářských pecí, tentokrát vedených Technickým muzeem v Brně. Místem konání se logicky stal areál Staré huti u Adamova spravovaný muzeem a nacházející se přímo v oblasti výskytu hutnických dílen z 8.–12. století. Příležitostí k první tavbě se stala oslava třicátého výročí povýšení Adamova na město a 315. výročí první písemné zmínky s dnešním názvem.

Zpočátku se jednalo o jedinou tavbu ročně v rámci připomenutí Mezinárodního dne muzeí (18. květen) a teprve postupem doby se ustálila praxe taveb provedené v rámci květnové akce „Setkání ve střední části Moravského krasu“ pořádané od roku 2001 v Josefovském a Křtinském údolí nejprve Správou CHKO Moravský kras, Technickým muzeem v Brně, místními organizacemi České speleologické společnosti a dalšími institucemi a spolky a jedné zářijové „podzimní“ taveb. K těmto akcím přibyl v roce 2009 Workshop starého železářství.²⁵ Ten probíhá po tři dny před květnovým setkáním a umožňuje podstatně intenzivnější činnost zaměřenou na výzkum původní technologie. V roce 2017 přestaly být součástí akce speleologické aktivity, neboť Býčí skála se stala hnízdištěm chráněného sokola stěhovavého a její okolí je v době konání „Setkání“ nepřístupné. Postupem doby se tak TMB stalo hlavním pořadatelem akce. Areál huti obohatily dvě jednoduché dřevěné stavby, tvořící součást tzv. Okrsku starého železářství – v roce 1999

Obr. 48: Vnitřní prostor větrací dutiny u severní zdi Kameňáku po dokončení v roce 2023. Vzhled líce zdiva umožňuje rekonstruovat původní tvar terénu za budovou. Foto: Ondřej Merta

Obr. 49: Uzavření větrací dutiny při severní zdi Kameňáku mřížovím, 2023. Foto: Ondřej Merta

Obr. 50: Dočasná expozice dějin železářství střední části Moravského krasu v přízemí budovy Kameňáku, 2023. Foto: Martin Barák

²⁴ Souchopová – Stránský 2011, 93–104; Souchopová 1985.

²⁵ Informace o pořádaných akcích jsou průběžně uveřejňovány na webu Spolku Františka <http://www.starahut.com/>.

to byla kovárna, jež je vsukutku využívána ke kovářským pracím, a v roce 2003 polozemnice sloužící k uložení rozličných nezbytností. Za uplynulých 30 let se podařilo díky nashromážděné sumě zkušeností postoupit od produktu ve formě strusky s několika drobnými kousky železa k železným lupům podobajícím se archeologickým nálezům a snad i částečně pochopit principy práce s kusovými pecemi a některá její úskalí. Považujeme však za přínosné v této činnosti i nadále pokračovat.

Součástí květnové akce pro veřejnost je mimo ukázkových taveb, rozebírání vypáleného milíře a kovářského zpracování tavbou získaných železných lup také již po několik let pálení vápna v jednokomorové vápenné peci, v některé roky výroba dehtu, výpal

keramiky, pečení chleba – vše v patřičných pecích vystavených v areálu. Předváděno bývá i mletí mouky na ručním mlýnku, jednoduché předtkalcovské techniky a další drobné řemeslné činnosti představované členy skupiny living history Daga, specializující se na období raného středověku. Činnosti spojené se stavbou, přípravou a obsluhou jednotlivých pyrotechnologických zařízení konají členové Spolku Františka, sekce industriální archeologie Kruhu přátel Technického muzea v Brně.²⁶ Návštěvník Staré huti u Adamova může v průběhu celého roku na místě narazit na jednokomorovou selskou vápenku, dehtovou pec, chlebovou pec a dle roční doby na repliky raně středověkých kusových železářských pecí, či jejich torza (Merta 2012, 2023).

AD MULTOS ANNOS LIEBE FRANZISKA

Co Františčinu huť v nejbližších letech čeká? Je připravována nová expozice, jež by mimo železářství – s důrazem na raně středověké období, historii vlastní huti a experimentální tavby, a měla být věnována i dalším lidským činnostem spjatým neoddělitelně s místní krajinou i samotným železářstvím – uhlířství, dolování rud i hlinek, žáruvzdorných jíílů a křemičitých písků i vápenictví. Ve spolupráci s Moravským zemským muzeem by měla být vybudována drobná geologická expozice pod širým nebem. Doufáme v realizaci tolik potřebného parkoviště, vybudování depozitárních prostor i zázemí pro účastníky hutnických experimentů, v nichž bychom rádi pokračovali – dokud se daří dát dohromady skupinu ochotných dobrovolníků. A Staré huti z celého srdce přejeme osvětlené nadřazené, zapálené a ochotné správce a průvodce a zejména spokojené návštěvníky.

Obr. 51: Souběžná tavba v pěti kusových železářských pecích během workshopu starého železářství v květnu 2024. Foto: Martin Barák

Obr. 52: Stará huť u Adamova, pohled na huť v podzimních barvách (od východu) zachycuje všechny dochované stavby areálu, 2020. Foto: Milan Vondra

²⁶ Kruh přátel TMB zajišťuje spolupráci s dobrovolnými spolupracovníky při odborné práci muzea i jeho aktivitách vůči veřejnosti. Více na webu TMB <https://www.tmbno.cz/kruh-pratel-tmb/>, zde i seznam jednotlivých sekcí.

LITERATURA

- Eliáš, J. – Koběřská L., 1974:* Stará huť u Adamova, technická stavební památka. Rukopis.
- Grolich, V. 1970:* Lichtensteinská huť v Josefově – 1. rezervace technické památky v Československu. Sborník okresního vlastivědného muzea v Blansku 2/1970.
- Grolich, V. 1995:* Osudy areálu Františtiny huti v Josefově u Adamova. Z dějin hutnictví 24 / Rozpravy NTM 135 / 1995.
- Kalinová, A. – Lesová, P. – Komínková, P. 2017:* Příběh keramiky z Olomučan.
- Kreps, M. 1976:* Dějiny Adamovských železáren a strojírny do roku 1905.
- Kreps, M. – Merta, J. 1973:* Stará huť u Adamova. Státní technická rezervace.
- Kruliš, I. – Merta, J. 1975:* Státní technická památka Stará huť u Adamova. Sborník Technického muzea v Brně, 39–47.
- Kučera, K. 1982:* Rudní základna adamovských a blanenských železáren v 17. až 19. století. Rukopis uložený v TMB.
- Merta, J. 1971:* Zpráva o plnění odborného úkolu: Rekonstrukce Františkovy huti v roce 1970.
- Merta, J. 1972:* Stará huť v Josefovském údolí u Adamova. Sborník materiálů ze semináře K dějinám metalurgie na Moravě, 35–49.
- Merta, J. 1980:* Státní technická památka Stará huť u Adamova. Sborník Technického muzea v Brně 3, 52–61.
- Merta, J. 1989:* Expozice železářství ve státní technické rezervaci Stará huť u Adamova. Sborník Technického muzea v Brně 5, 84–90.
- Merta, O. 2012:* Workshopy starého železářství v areálu Staré huti u Adamova – zpráva. In: Archeologia technica, 2012, č. 24, 48–49.
- Merta, O. 2023:* Staré železářství Moravského krasu – archeologie, historie a muzejní prezentace. Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 33, 74–88.
- Jaroš, J. 1995:* Následky roztržení státní technické rezervace v Josefově pro její další vývoj. Sborník Technického muzea v Brně 7, 3–5.
- Oliva, M. et. al. 2015:* Jeskyně Býčí skála ve svých dějích a pradějích.
- Píšek, F. 1968:* Vzácná stavební památka dávného hutnictví v Moravském krasu. Věda a život 7/68, 420–422.
- Pilňáček, J. 1928:* Adamovské železářny 1350-1928.
- Součopová, V. et al. 1985:* Experimentální tavby v rekonstrukcích vestavěných dýmaček z období Velké Moravy. Regionální sborník okresu Blansko 85, Okresní muzeu Blansko, 24–37.
- Součopová, V. 1986:* Hutnictví železa v 8.–11. století na západní Moravě.
- Součopová, V. 1995:* Počátky západoslovanského hutnictví železa ve světle pramenů z Moravy.
- Součopová, V. et al. 2002:* Cesta železa Moravským krasem.
- Součopová, V. – Stránský, K. 2011:* Tajemství dávného železa II. K počátkům přímé výroby železa z rud.
- Stöhrvá, P. ed. 2021:* Technické muzeum v Brně 60 let TMB 1961/2021.
- Ševčík, J.: Objemová studie areálu Staré huti. SURPMO, Brno 1972.*
- Štěpán, V. 2009:* Dějiny sklárny v Olomučanech na Blanensku. Vlastivědný věstník Moravský 61, č. 2, 146–169.
- Encyklopedie města Brna, https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=2172.
- Památkový katalog, <https://www.pamatkovykatalog.cz/zelezarna-stara-hut-12153023>

POPIS SOUČASNÉHO STAVU AREÁLU STARÉ HUTI U ADAMOVA²⁷

Rezervační území leží v Josefovském údolí při Křtinském potoce přibližně 3 km na východ od Adamova po obou stranách silnice Adamov–Křtiny. Jeho délka je 700 m a šířka 150 m, rozloha 11,9 ha. Podélné hranice tvoří vrstevnice 325 m n. m. severním a 300 jižním směrem. Silnice vedoucí z Adamova do Křtin, přeložená v r. 1929, rozděluje původní areál do dvou částí a zvýšené těleso komunikace se nepříznivě projevuje zvláště ve vztahu k vysoké dřevouhelné peci. Některé součásti huti byly po ukončení provozu demolovány. Jednalo se o válcovnu, sklady uhlí a železné rudy, budovu „druhých dmychadel“, přístavek s dmychadly, dvě kupolové pece, trojici dalších obytných budov a zejména o rozměrnou budovu slévárny přiléhající k jižní a západní straně vysoké pece. Vodní náhon původně pohánějící za pomoci dvojice vodních kol dmychadla byl zasypan a je dochován pouze v úseku u vysoké pece.

Vysoká pec

Dřevouhelná pec, která tvoří dominantu celého areálu, je nejlépe dochovaná hmotná památka bývalé Františtiny huti. Její mohutná stavba o základně 12 × 12 m dosahuje bezmála desetimetrové výše. Prodlélala celou řadu úprav, které dokládají jednak archivní materiály, jednak jsou patrné na dochovaných fotografiích nebo na peci samotné. Z tělesa pece tzv. belgického typu se dochovala pouze kamenná obezdívka s čtveřicí cihelných klenutých pracovních přístěnků a část cihelné vyzdívky. Jihozápadní hrana pece je ve spodní části okosena, neboť zde byl umístěn jeřáb pro manipulaci s formami či odlitky. Čelní výklenek – otevřený do budovy slévárny – je největší. Nezachovala se vlastní vnitřní vyzdívka, ani nístěj pece. Cihelná nástavba předešlého dmychaného větru byla náznakově rekonstruována společně se zavážecím můstkem a ochozem. V letech 2006 a 2007 došlo ke stavebnímu zabezpečení vnitřku šachty pece.

Vápenické pece a zavážecí rampa

Mezi vysokou pecí a budovou Kameňáku jsou na úpatí svahu postaveny dvě vápenické pece. K oběma pecím byla přistavěna lícni zeď zavážecí rampy, jež se o pece opírá. Tlak této zdi byl příčinou částečné destrukce menší pece. Lícni zeď pece obchází a ponechává před nimi úzkou pracovní plošinu, z východu uzavřenou stavbou Kameňáku. Systém zavážecí rampy využil blízké stěny údolí, po jejímž úbočí se rampa vyšplhala do úrovně všech tří pecí. Původně byla zřejmě nižší a nepříliš členitá. Celé těleso rampy tvoří násyp strusky, který je ze strany směrem do údolí uzavřen kamennou lícni zdí vyzděnou z lomového kamene v síle asi jednoho metru. Na rampě se nachází tzv. rudiště, plošina na níž byly postaveny zaniklé sklady železné rudy a dřevěného uhlí.

Objekt bývalé modelárny (Kameňák), Adamov č. p. 460 (dříve č. p. 120)

Kameňák je dvoupodlažní nepodsklepenou stavbou zbudovanou z kamenného zdiva, se zvalbenou sedlovou střechou krytou pálenou krytinou. V přízemí je zachován původní záklopový strop nesený trámovou konstrukcí, v patře jsou stropy nové. Původní

dřevěné rámy oken byly vyměněny. Komunikace mezi podlažími byla vyřešena vloženým jednokřídlým schodištěm s kovovou nosnou konstrukcí a dřevěnými stupy (původně bylo každé podlaží včetně půdy přístupné vlastním vstupem). Stavba ze 40. let 19. století nese ještě empírové prvky. Po skončení provozu hutě byla využívána k obytným účelům, pro něž byla adaptována vezdžením příček, opatřena třemi komínky a došlo k zazdění nadbytečných oken. Během rekonstrukce v 70. letech 20. století došlo ke zvýšení střešní konstrukce. Od roku 1984 je v budově otevřena expozice historie místního železářství. Zcela recentní úpravy jsou popsány výše v textu.

Vodní náhon

Náhon nezbytný k zásobování vodního kola pohánějícího dmychadla se od toku Křtinského potoka odděloval několik desítek metrů od východního okraje areálu. Byl veden okolo vápencové skalky a před jižní stranou Kameňáku. Při východní straně vysoké pece byla lednice kola na horní dopad vody. Voda poté odtékala klenutým kanálem pod pecí, do něžž byly svedeny kanálky odvodnění jejího základu a poté nejprve otevřeným a v konečném období provozu huti zakrytým kanálem zpět do potoka. Řečiště potoka se v průběhu doby též měnilo. Zachována je pouze lednice, kanál pod pecí a jeho pokračování západním směrem v délce několika metrů.

Kromě popsaných objektů existuje v areálu několik dalších budov, které sice s výrobní funkcí hutě přímo nesouvisely, ale tvořily s ní nedílný celek a byly proto začleněny do areálu památkové rezervace.

Dům č. p. 463 (dříve č. p. 117)

Přízemní nepodsklepená stavba se zvalbenou sedlovou střechou, z částečně smíšeného zdiva, plochými stropy – kromě vstupní síně, která je zaklenuta plochou plackou. Stavbu trápí zvýšená vlhkost způsobená zvýšenou úrovní vložené komunikace. Dům je citlivě rekonstruován a využíván k celoročnímu bydlení.

Dům č. p. 464 a 465 (dříve č. p. 118)

Přízemní nepodsklepená stavba s plochými stropy, kdysi trámovými, a se zvalbenou sedlovou střechou. Dům je rozdělen na dvě samostatné bytové jednotky, 464 je rekonstruován a využíván k bydlení, 465 je v současné době nevyužíván.

Obytné domky č. p. 117 a 118 jsou zakresleny již na mapě inženýra Clementa z roku 1794. Jsou to jediné zachované obytné domy původních zaměstnanců hutí. Po jiných, dnes již neexistujících obytných stavbách při levém břehu Křtinského potoka zůstaly pouhé terénní relikt. Dvě z těchto obydlí o miniaturních rozměrech asi 6 × 5 m jsou zakreslena na plánu hutí z r. 1852 (obr. 4), jeden z domků je zobrazen na fotografii z počátku 20. století (obr. 9). Na levém břehu Křtinského potoka se nacházejí také tři do svahu zahlobená sklepení.

²⁷ Zpracováno dle Pasportu památky vytvořeného pro interní potřeby TMB vycházejícího z SHP zpracovaného SÚRPMO v roce 1974.

Švýcárna (č. p. 459, dříve č. p. 119)

Stylová, dvoupodlažní budova s kamenným přízemím a poschodím z hrázdného zdiva. Stropy byly původně trámové. Byla vystavěna současně s novou modelárnou těsně po roce 1840 se záměrem zřízení hostince, při němž měly být provozovány struskové lázně a ubytování pro hosty. Po roce 1950, po zrušení hospody, byla budova upravena na bytové jednotky, později zde byla výzkumná stanice Školního lesního závodu a pak opět byty. Po stavebních úpravách počátkem 80. let 20. století, během nichž došlo k určitým dostavbám v podstřeší, byla využívána jako školicí středisko Svazu socialistické mládeže. Po roce 1989 zde spíše nepravidelně fungovala restaurace a penzion, v současnosti ve správě „Základního článku Hnutí Brontosaurus Modrý kámen“ jako Ekologické volnočasové centrum Švýcárna.

Z hlediska architektonického i památkového se jedná o hodnotnou rázovitou stavbu.

Seník

Hospodářské stavení související se Švýcárnou. Stylová stavba sloužila jako stáj a kůlna. V roce 2004 byla neudržovanému objektu v dezolátním stavu rozebrána střecha hrozící zřícením. V současnosti je již seník opraven. Za seníkem byla vybudována další novostavba sloužící provozu Švýcárny.

Kuželna

Nově vystavěný objekt z kombinovaného zdiva na místě původního dřevěného kuželníku, k němuž byla necitlivě přistavěna budova kotelny. V nedávné době byla stavba dále upravována a opravována.

Cesta železa Moravským krasem

Výrazná koncentrace hutnických památek dokumentujících vývoj železářství od doby železné po dobu nedávnou, soustředěná

na nevelkém území zalesněné střední části Moravského krasu, vedla ke snaze o zařazení oblasti do projektu Evropské cesty železa. Mezinárodní projekt, chránící a zpřístupňující důležité památky hutnictví a zpracování železa evropského významu, vznikl před více než třiceti roky z iniciativy rakouských železářů, archeologů a metalurgů. Jejich záměrem bylo vytvoření sítě důležitých železářských lokalit, jakýchsi milníků reprezentujících vývoj evropské metalurgie železa od jeho raných počátků k současnosti.

Realizace Cesty železa Moravským krasem se mimo Technické muzea v Brně a Správy chráněné krajinné oblasti Moravský kras účastnily i obce ležící ve Střední části Krasu (Adamov, Babice nad Svitavou, Blansko, Habrůvka, Jedovnice, Křtiny, Olomučany a Rudice – sdružené spolu s dalšími obcemi ve Spolku pro rozvoj venkova Moravský kras). Díky účasti obcí na programu Evropské cesty železa byl získán grant z prostředků Ministerstva pro místní rozvoj (230 000 Kč). Z těchto prostředků byla zřízena naučná stezka s informačními tabulemi na 27 stanovištích a vydány materiály historicko-přírodovědného charakteru.

Naučnou stezku tvoří pět okruhů spojujících nejdůležitější železářské lokality regionu. Významné lokality jsou popsány a obrazově dokumentovány na informačních panelech. Jedná se o historii dosud existujících hutí, polohy hutí zaniklých, mlířišť, kutišť rud, těžby hlinek, hamru, zaniklou středověkou osadu a Býčí skálu.

Slavnostní otevření Cesty železa Moravským krasem se uskutečnilo 17. května 2003 v rámci 3. setkání ve střední části Moravského krasu.²⁸

PODĚKOVÁNÍ

Odborný článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Technické muzeum v Brně poskytované Ministerstvem kultury ČR.

ONDŘEJ MERTA, Technické muzeum v Brně, Purkyňova 105, 612 00 Brno; merta@tmbrno.cz

²⁸ <http://www.starahut.com/cestazeleza#sthash.j5gBIFpk.3HF9h57z.dpbs>.

Adresář autorů

doc. Mgr. Petr Hrubý, Ph.D.

Masarykova univerzita, Filozofická fakulta
Ústav archeologie a muzeologie
Arna Nováka 1
602 00 Brno

Michael Lebsak M.A.

Archeologický ústav AV ČR Brno, v.v.i.
Čechyňská 363/19
602 00 Brno
lebsak@arub.cz

Bc. Markéta Martina Kopečná

Masarykova univerzita, Filozofická fakulta
Ústav archeologie a muzeologie
Joštova 220/13
602 00 Brno
kopečna.mm@mail.muni.cz

Pavel Malík

Národní památkový ústav,
Územní odborné pracoviště v Ostravě
Odboje 1
702 00 Moravská Ostrava
malik.pavel@npu.cz

RNDr. Karel Malý, Ph.D.

Muzeum Vysočiny Jihlava, p. o.
Masarykovo náměstí 55
586 01 Jihlava
maly@mvji.cz

Mgr. Ondřej Merta

Technické muzeum v Brně
Purkyňova 105
612 00 Brno
merta@tmbrno.cz

Mgr. Roman Mikulec

Masarykova univerzita, Filozofická fakulta
Ústav archeologie a muzeologie
Joštova 220/13
602 00 Brno
472045@mail.muni.cz

Mgr. Radek Mišanec

Národní památkový ústav,
Územní odborné pracoviště v Ostravě
Odboje 1
702 00 Moravská Ostrava
misanec.radek@npu.cz

Mgr. Libor Petr, Ph.D.

Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta
Ústav botaniky a zoologie
Kotlářská 267/2
602 00 Brno
petr.libor@gmail.com

Mgr. Jan Petřík, Ph.D.

Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta
Ústav geologických věd
Kotlářská 267/2
602 00 Brno
petrik.j@sci.muni.cz

Karel Pročka

Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta
Ústav geologických věd
Kotlářská 2
611 37 Brno
kprockaml@outlook.cz

Mgr. Michal Zezula, Ph.D.

Národní památkový ústav,
Územní odborné pracoviště v Ostravě
Odboje 1
702 00 Moravská Ostrava
zezula.michal@npu.cz